

મુંબઈ હલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાના
બીજા ધોરણના અભ્યાસ ક્રમાનુસાર

અમદાવાદ શહેરની

ભૂગોળ.

(જિલ્લા તથા નકશા સાથે)

ગુજરાતી બીજા ધોરણના ઉપયોગ માટે.

કર્તા,

નાથાલાલ રણછોડલાલ માસ્તર.

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

જયંતીલાલ નારણલાલ બુકસેલર.

રીચીરાઉ—અમદાવાદ.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે)

આવૃત્તિ પાંચમી

સને ૧૯૩૦

પ્રત ૫૦૦૦

કિંમત ૦-૪-૦ ચાર આના.

આ ટીપાચો બી કેશરીઆઈ પ્રેસમાં છાપ્યો પીકાંદારાઉ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

મુદ્રા સંખ્યા ૧૬૧૦૫ વર્ગીક

અવકાશ નામ અમદાવાદ શહેરની ભૂમિ

વ.સ. ૨૦૧૨ : ૮૬ : ૨ : ૨૩૩૮૪

મુંબાઈ દાખાકાના સરકારી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં બીજા
ધોરણના અભ્યાસક્રમનુસાર.

અમદાવાદ શહેરની ભૂગોળ.

(જિલ્લા તથા નજ્જા સાથે)

કર્તા

નાથાલાલ રણછોડલાલ મુરતર.

અમદાવાદ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

જયંતીલાલ નારણલાલ બુક્સેલર.

રીચીશાહ—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પાંચમી.

સને ૧૯૩૦.

પ્રત ૫૦૦૦.

કીંમત ચાર આના.

આવૃત્તિ ૧લી	૧૯૨૩	ડીસેમ્બર	પ્રત ૪૦૦૦
આવૃત્તિ ૨જી	૧૯૨૬	ધનતેરશ	પ્રત ૩૦૦૦
આવૃત્તિ ૩જી	૧૯૨૭	ધનતેરશ	પ્રત ૩૦૦૦
આવૃત્તિ ૪થી	૧૯૨૯	જુન	પ્રત ૩૦૦૦
આવૃત્તિ ૫મી	૧૯૩૦	જુન	પ્રત ૫૦૦૦

મુદ્રણાલય
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૧૦

(સર્વ હક્ક પ્રકાશકે સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

શ્રી જ્ઞાનમંદિર મુદ્રણાલયમાં રા. રા. શંકરરાય અમૃતરાયે છાપ્યું.
ડે. રાયપુર વાવેશ્વરીની પોળ પાસે—અમદાવાદ.

મહેતાજી ગોવિંદલાલ આપાલાલ.

જન્મ તિથિ ૧૦-૨-૧૮૬૨

મરણ તિથિ ૨૯-૧૦ ૧૯૧૭

અર્પણપત્રિકા.

સ્વર્ગસ્થ

માનવતા મહેતાજી સાહેબ

ગોવિંદલાલ ખાપલાલ શાહ,

અમદાવાદ.

આપશ્રીએ પરોપકારી અને દયાગુણતિથી દેગવણીખાતાની તત્ત, મન, અને ધર્મથી સેવા અગતી છે. આગકા તથા માસ્તરોનાં તનમનને ઉત્તત કરવા પ્રયાસ કર્યા છે.

વળી આપનો નીતિ, સત્ય અને કર્તવ્યપરનો પ્રેમ જોઈ સર્વેના હૃદયમાં ઉત્તમ આપ પડે છે.

આપશ્રીના હિંચા ખાનદાનના એ પવિત્ર ગુણો તરફ આકર્ષાઈ મારા હૃદયમાં ઉછળતી પ્રેમની ઉમિઓ સાથે આપની ખતાવેલી અમદાવાદ શહેરની જિલ્લા સાથેની ભૂગોળ, આપની સેવામાં માન્ય પૂર્વક અર્પણ કરું છું; તે કૃપા કરી સ્વર્ગમાં સ્વીકારજોજી. અને હૃદય આપના આત્માને નિરંતર શાંતિ આપે એવી હૃદય પાસે પાવ્યના કરું છું.

ત્રી. આપનો તાબેદાર

અમદાવાદ-ધનાસુતારની

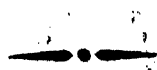
સેવક,

પોળમાં સોનીની પોળ.

નાથાલાલ રણછોડલાલ માસ્તર.

પાંચમી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ ભૂગોળ લખવાનો મુખ્ય હેતુ વિદ્યાર્થીઓને ભૂગોળનો વિષય ગોખણપટ્ટી કર્યા વિના શીખવાનું સાધન કરી આપવાનો છે. ઘરની ભૂગોળ ઘણેભાગે છોકરાંને ગામની અંદર અથવા આસપાસ કરવા લાઇ જઈને શીખવવી. તેથી છોકરાંને અવલોકન તથા વિચાર કરવાની ટેવ પડે, છોકરાંને બહાર લઇ જતાં પહેલાં જે જે રસ્તે તેમને જવાનું હોય. તે વિષે તથા તે રસ્તા ઉપર આવેલાં જે મકાંતા અથવા બીજી વસ્તુઓ તેમના જાણવામાં હોય તે વિષે શિક્ષકે છોકરાંને વાત કરવી. અને આ વર્ગના છોકરાં સમજી શકે તેવીજ બાબતો બતાવવા માટે પસંદ કરવાની સંભાળ રાખવી.

શહેરના ભોમીયા તરીકે—ગાઇડ તરીકે પણ ખપ લાગે તેવી છે.

આ પુસ્તકની ૧૩૦૦૦ નકલો ટૂંક સમયમાં ખર્ચી જવાથી આ પાંચમી આવૃત્તિ કાઢવામાં આવી છે. તેમાં અનુભવી શિક્ષક બંધુઓ તરફથી સચવ્યા પ્રમાણે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. અને કેળવણી ખાતા તરફથી ઇનામ લાયકેરી માટે મંજુર થાય તેવા આશા રાખું છું.

અમદાવાદ—ધનાસુદારની
પોળમાં સોનીની પોળમાં.
સંવત ૧૯૮૬ જેદ સુદ ૧૫

લી. સેવક,
નાથાલાલ રણુછોડદાસ
માસ્તર.

અમદાવાદ શહેરની

જમૂગોળ.

જમણુ, ડાબુ; આગળ, પાછળ.

નાથાલાલ—અનુભાઈ તમે જે હાથે લખો છો તે હાથ ઉંચો કરે નોંઈએ ? એ કયો હાથ કહેવાય ?

અનુભાઈ—જમણો.

નાથાલાલ—ત્યારે બીજો હાથ કેવો કહેવાય ?

અનુભાઈ—ડાબો.

નાથાલાલ—ઢરેકના ડાબા તથા જમણા હાથ તરફ કોણ કોણ બેઠું છે તે કહો.

બરાબર, હવે તમારી આગળ (સન્મુખ) કોણ ઉભું છે તે કહો.

અનુભાઈ—આપ સાહેબ.

નાથાલાલ—તમારી પાછળ શું છે ?

અનુભાઈ—ખેસવાની પાટલીઓ.

નાથાલાલ—પણ તમારા જમણા હાથ તરફ જે છોકરા છે તે મારાં ડાબા હાથ તરફ આવે છે, અને તમારા ડાબા હાથ તરફ છે તે મારા જમણા હાથ તરફ આવે છે, તેનું કારણ શું ?

અનુભાઈ--આપ અમારા સામા ઉભા છો તેથી એમ થાય છે. જો આપ અમારી સાથે હારમાં ઉભા રહો તો એમ ન થાય.

નાથાલાલ--ત્યારે આપણે સામ સામા ઉભા છીએ તેથી તમારી જમણી બાજુ એ મારી ડાબી બાજુ થાય છે, અને તમારી ડાબી બાજુ એ મારી જમણી બાજુ થાય છે, અને તમારી ડાબી બાજુ એ મારી જમણી બાજુ થાય છે; એટલે કે ડાબું જમણું એતો આપણે જેમ ફરીએ તેમ એ પણ ફરે છે. મોં ફેરવીને ઉભા રહીએ તો આગળ હોય તે પાછળ જતું રહે છે, અને પાછળનું આગળ આવે છે.

આપણે અહીંથી બીજે ગામ જવું છે; હવે આપણને કંઈ કહે કે એ ગામ અહીંથી જમણા હાથ તરફ છે, તો આપણે કઈ તરફ ચાલીએ? વળી માર્ગે જતાં બે રસ્તા બુદ્ધા પડતા હોય તો પછી આપણે બેમાંથી કયે રસ્તે જવું? માટે એક વસ્તુ બીજી વસ્તુની કઈ બાજુએ પડી છે. અથવા તો એક ગામ બીજા ગામથી કઈ બાજુએ છે. તે ચોક્કસ કહી શકાય, તેટલા માટે દિશાઓ જાણવાની જરૂર છે.

દિશાઓ

નાથાલાલ--આપણી નિશાળ આથમણાબારની છે; મારું ઘર ઉગમણાબારનું છે; તમારું ઘર ઉત્તરાદાબારનું છે;

તેનું ઘર દક્ષિણદાબારનું છે એમ આપણે કહીએ છીએ એટલે શું?

અનુભાઈ—ઘરની ડેલી અથવા બારણું ઉગમણીકેર હોય તો એ ઘર ઉગમણાબારનું કહેવાય; અને આથમણીકેર હોય તો ઘર આથમણાબારનું કહેવાય.

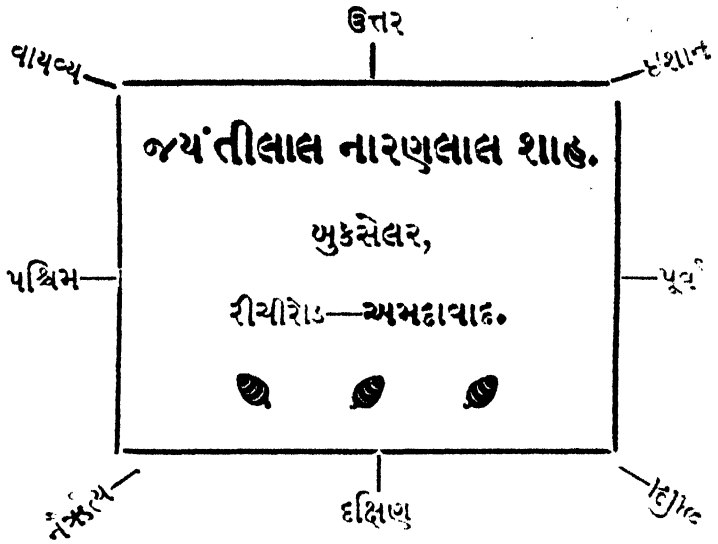
નાથાલાલ—પણ એ ઉગમણાબારનું છે કે આથમણાબારનું એની શી રીતે ખબર પડે?

અનુભાઈ—કોઈને પુછી જોવાથી. અમારી મેળેતો અમને ખબર પડે નહિ.

નાથાલાલ—આજે એ હું તમને સમજાવું છું. એટલે હવે કાંઈ પૂછવું નહિ પડે. સૂરજ કઈ તરફ ઉગે છે, એટલું તો તમે સૌ જાણતા હશો, એ તરફ મોં કરીને ઉભા રહો, બસ—જે તરફ સૂરજ ઉગે છે તે બાજુને ઉગમણી કે પૂર્વ દિશા કહે છે, પૂર્વ દિશાની સામેની બાજુ, એટલે જે તરફ સૂરજ આથમે છે તે બાજુને આથમણી કે પશ્ચિમ દિશા કહે છે. પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરીને ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફ આવે તે દક્ષિણ દિશા; અને ડાબા હાથ તરફ આવે તે ઉત્તર દિશા. હવે ચારે દિશાનાં નામ જોલી જાઓ?

અનુભાઈ—પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ.

નકશાની દિશાનો સમજ.

નાથાલાલ—સામી દીવાલ ઉપર ટાંગેલો છે તે શું કહેવાય ?

અનુભાઈ—નકશો.

નાથાલાલ—નકશા ઉપરની દિશાઓ શી રીતે ઓળખવી તે હું તમને શીખવું છું. નકશાને મધ્યે હોય તે ઉત્તર; નીચેની બાજુને દક્ષિણ દિશા કહે છે. જોનારના જમણા હાથ તરફની બાજુને પૂર્વ દિશા કહે છે. અને ડાબા હાથ તરફની બાજુને પશ્ચિમ દિશા કહે છે.

ચાર ખૂણાઓ.

ખૂણાઓ ચાર છે, અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, દેશાન્ત, પૂર્વ અને દક્ષિણ વચ્ચેનો અગ્નિ ખૂણો કહે છે.

દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો નૈર્ઋત્ય ખૂણો કહે છે.
પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચેનો વાયવ્ય ખૂણો કહે છે.
ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચેનો ઈશાન ખૂણો કહે છે.

ચાર દિશાઓ અને ચાર ખૂણાઓ મળીને આઠ દિશાઓ થાય છે. તેમાં ઉપર આકાશની અને નીચે પાતાળની દિશાઓ મળીને કુલ દશ દિશાઓ થાય છે.

❧ વ્યાખ્યાઓ. ❧

પૃથ્વી ઉપર જમીન અને પાણી એ બે છે.
જમીન નક્કર અને જડ છે. પાણી પ્રવાહી છે.

ઘર—ઘોરડો, પરસાળ, ઓસરી, ચોક, ખડકી અને મેડો
એ બધું મળીને ઘર કહેવાય છે.

ખડકી—દશ પંદર કે તેથી વધારે કે ઓછાં ઘરો સાથે
સાથે બાંધેલાં હોય તેને ખડકી, ફળીયું, વાસ કહે છે.

પોળ—ખડકી અને લે કરતાં વધારે ઘરો એક જથ્થે બાંધેલાં
હોય તેને પોળ કે શેરી કહે છે.

ગામ—જે ઠેકાણે થોડાં ઘરો, ને થોડા માણસની વસ્તી
હોય તે ઠેકાણાને ગામ કે ગામડું કહે છે.

પરાં—ગામની નજીકમાં થોડે છેટે ગામ કે શહેરની પાડોશમાં પાછળથી વધેલા ભાગને પરાં કહે છે.

કસ્મો—જે ડેકાણે ગામડાથી વધારે ઘરો ને વસ્તી વધારે હોય તેને કસ્મો કહે છે.

શહેર—જેમાં હારબંધ ને છોબંધ ઘણા ઘરો તથા મોટાં મોટાં બજારો આવેલાં હોય, ને વેપાર સારો ચાલતો હોય તેને શહેર કહે છે. એવું અમદાવાદ શહેર છે.

કિલ્લો કે કોટ—શહેરના બચાવ માટે બાંધેલી બાંધી, પહોળી, ઉંચી, પાકી બાંધેલી ભીંત તેને કોટ કે કિલ્લો કહે છે.

દરવાજા—શહેરમાં આવવા જવા માટે કોટમાં મોટાં બારણાંને દરવાજા કહે છે.

ગેટ—પોલીસ ચોકી કે પોલીસ થાણું.

મંડક—પથર કે મેટલથી બાંધેલો પાકો રસ્તો.

રેલવે—લોહના પાટા પાથરી બાંધેલો રસ્તો, આ પાટા ઉપર આગગાડી ચાલે છે.

રેલવે સ્ટેશન—આગગાડી ઉભી રાખવાનું ચોક્કસ ઠેકાણું, આગગાડી મારફતે ઉતારવાને માલ ચઢતો ઉતરતો હોય તે સ્થળ.

જંકશન—જ્યાં આગગાડીના જુદા જુદા ઠેકાણે જવાના રસ્તા મળે છે તે સ્થળ. અમદાવાદ જંકશન સ્ટેશન છે.

તાલુકો—ઘણાં ઘર અને ફળીયાં મળીને જેમ ગામ બને છે, તેમ ઘણાં નાનાં મોટાં ગામો એક જથ્થે મળીને પરગણું કે તાલુકો થાય છે. ઉત્તર દસકોઈએ તાલુકો કહેવાય.

જિલ્લો—ઘણા તાલુકા મળીને થએલા ભાગને જિલ્લો કહે છે.

મહાલ—તાલુકાના પેટા ભાગને ખાલસામાં મહાલ કહે છે.

રાજધાની—જે ગામ કે શહેરમાં રાજા કે રાજાનો મુખ્ય અધિકારી રહે છે તે શહેરને રાજધાની કહે. અમદાવાદ એ અસલથી ગુજરાતની રાજધાની છે.

પાણીના ભાગો.

ઝરો કે ઝરણુ—ઉંચા ટેકરા કે નાના નાના ડુંગરામાંથી પાણી ઝમી ઝમીને જે પ્રવાહ ચાલે છે તેને ઝરો કે ઝરણુ કહે છે.

વહેળો—વરસાદના પાણીનો પ્રવાહ થોડા ગાઉ સુધી જતો હોય તેને વહેળો કહે છે.

નદી—મીઠા પાણીનો જે પ્રવાહ પર્વત કે સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જમીનમાં વહી સમુદ્રને મળે છે તેને નદી કહે છે.

તળાવ કે સરોવર—જમીનથી વીંટળાયેલા પાણીના નાના ભાગને તળાવ અને મોટા તળાવને સરોવર કહે છે.

મુળ—જે જગાએથી નદી નીકળે છે તેને નદીનું મૂળ કહે છે.

મુખ—જે જગાએ નદી સમુદ્રને મળે છે તેને નદીનું મુખ કહે છે.

સંગમ—એક નદી બીજી નદીને જે ઠેકાણે મળે છે તે ઠેકાણાને સંગમ કહે છે.

બેટ કે ટાપુ—ચારે બાજુએ પાણીથી વીંટળાએલા જમીનના લાગને બેટ કે ટાપુ કહે છે.

નહેર—ખેતીવાડીના ઉપયોગ સારૂ ખેતરોમાં પાણી પુરૂં પાડવા માટે નદીમાંથી જે ફાંટા (વહેળા) કાઢવામાં આવેલા હોય છે તેને નહેર કહે છે.

દરિયો—પૃથ્વી ઉપરના ખારા પાણીના મોટા લાગને સમુદ્ર કે દરિયો કહે છે.

નદીના કિનારો—નદીના મુખ તરફ મોં રાખી ઉભા રહીએ તો ડાબી બાજુએ જે કિનારો આવે છે તે ડાબો કિનારો; અને જમણી બાજુએ જે કિનારો હોય તે જમણો કિનારો કહેવાય છે.

અમલદારો.

હવાલદાર—ગામડાના સિપાઈને હવાલદાર કહે છે.

જમાદાર—ચાર પાંચ ગેટના ઉપરીને જમાદાર કહે છે.

ટ્રોજદાર—તાલુકાની પોલીસના મુખ્ય અમલદારને ટ્રોજદાર કહે છે.

પોસ્ટ માસ્ટર—પોસ્ટ ઓફિસના મુખ્ય ઉપરીને પોસ્ટ માસ્ટર કહે છે.

તાર માસ્તર—તાર ઓફિસના મુખ્ય ઉપરીને તાર માસ્તર કહે છે.

સ્ટેશન માસ્તર—સ્ટેશનના ઉપરીને સ્ટેશન માસ્તર કહે છે.

સિવિલ સર્જન—જિલ્લાના દવાખાનાના મુખ્ય ઉપરીને સિવિલ સર્જન કહે છે.

પ્રેસિડન્ટ—મ્યુનિસિપાલિટિના રેયત તરફના ખીન પગારદાર મુખ્ય અધિકારીને પ્રેસિડન્ટ કહે છે.

ચીફ ઓફિસર—મ્યુનિસિપાલિટિનો વહીવટ કરનાર મુખ્ય પગારદાર અમલદારને ચીફ ઓફિસર કહે છે.

મુખી—ગામના ઉપરીને મુખી કહે છે.

તલાટી—ગામની વસુલાત ઉઘરાવનારને તલાટી કહે છે.

મામલતદાર—તાલુકાના ઉપરીને મામલતદાર કહે છે.
તાલુકાના બધા ગામ ઉપર તબવીજ રાખે છે લોકોની ફરિયાદો સાંભળી ફેસલો કરે છે.

કલેક્ટર—જિલ્લાના ઉપરીને કલેક્ટર સાહેબ કહે છે.

કમિશનર—પ્રાંતના ઉપરીને કમિશનર સાહેબ કહે છે.

ગવર્નર—ધલાકાના મુખ્ય ઉપરી અધિકારી તે ગવર્નર સાહેબ કહેવાય છે.

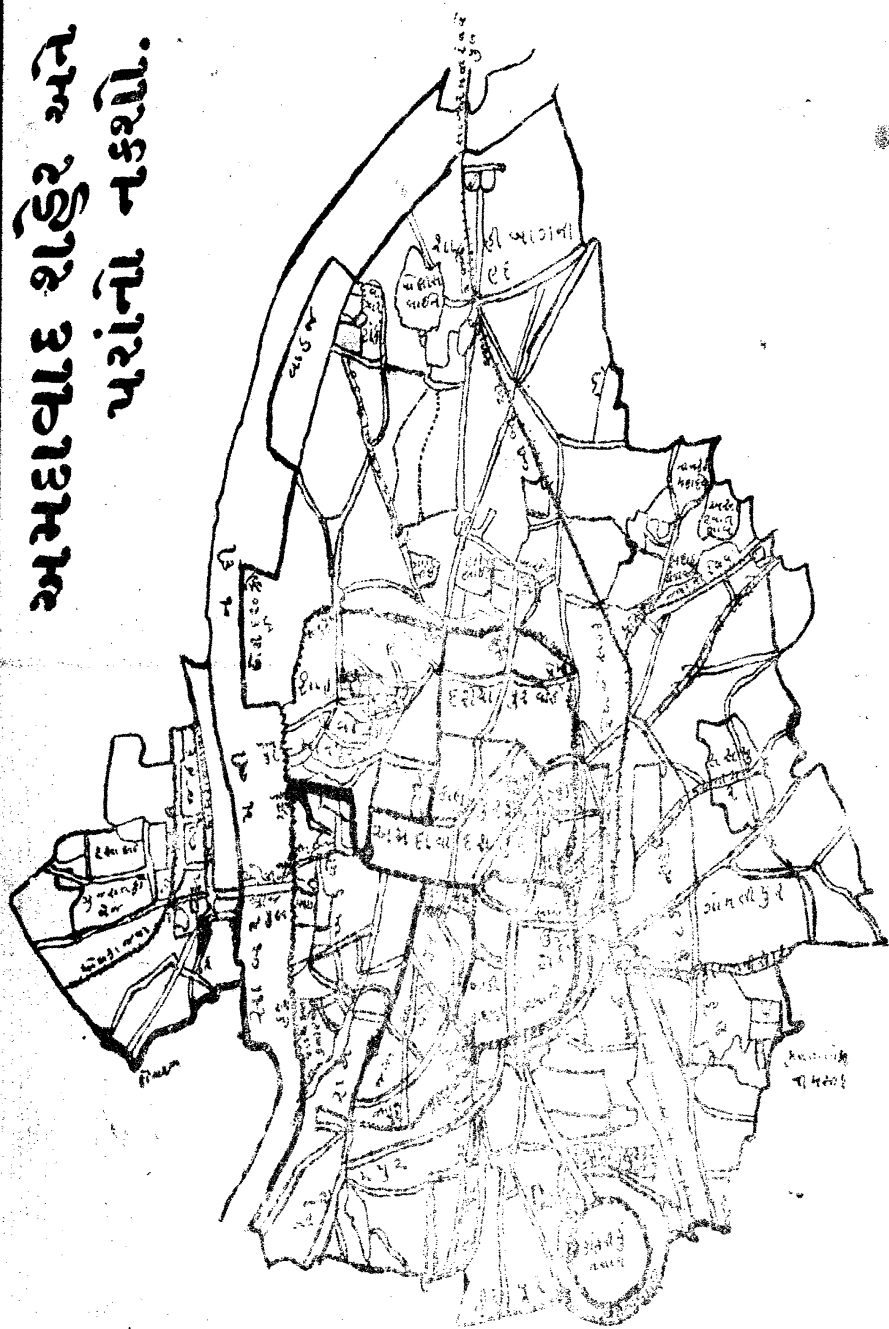
અમદાવાદ શહેરની ભૂગોળ.

અમદાવાદ શહેર—આશરે ઈ. સ. ૧૪૧૨ માં મુસલમાન સુલતાન અહમદશાહે સાબરમતીને ડાબે કાંઠે વસાવ્યું હતું. એનો વિસ્તાર ૭-૮ ચોરસમાઈલ ને વસ્તી ૨૭૦૬૦૪ માણસની છે. એક વખતે આ શહેરની વસ્તી આઠ લાખથી વધારે હતી તે વખતે અહીંના કેટલાક વેપારીઓ કરોડપતિ હતા. મરાઠી અમલમાં પુષ્કળ દાણને લીધે અમદાવાદના વેપારની પડતી થઈ. પણ અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં એ શહેર આવ્યું, ત્યારથી શહેરની અને તેના વેપારની પાછી આબાદી થતી આવી છે. નવું શહેર બાંધ્યું એ ચારે પુરૂષો અહમદના નામથી બોળખાતા. ગુજરાત પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર હોવાથી તેને રાજનગર પણ કહેતા.

સીમા—ઉત્તરે માધવપર અને કાંપ, દક્ષિણે કાંકરીયું તથા ચડોળા તળાવ, પશ્ચિમે સાબરમતી નદી, વાડજ, કોચરણ, અને પૂર્વે રેલ્વે સ્ટેશન, સરસપુર અને ગોમતીપુર વગેરે છે.

ક્ષેત્રફળ—અમદાવાદ શહેરનું ક્ષેત્રફળ ૧૫૨૬ એકર ૭ ગુંડા, સરસપુરનું ૪૬ એકર ૧૮ ગુંડા અને પરાંનું ૩૬૨૬ એકર કુલ ૫૫૦૪ એકર ૨૫ ગુંડા છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૮-૭ ચોરસમાઈલ છે, અને વસ્તી ૨૭૦૬૧૪ માણસની છે.

અમદાવાદ શહેર અને પરાંનો નકશો.

કોટ—શહેરની આસપાસ મોટો જાડો માટીનો કોટ છે. તેનો એકંદર ઘેરાવો સાડાપાંચ માઇલ છે, ઉંચાઈ ૧૨ ગજ અને જાડાઈ ચારથી પાંચ ફુટ છે.

દરવાજા—કોટને હાલ અઢાર દરવાજા છે એમાં પંદર મોટા અને ત્રણ નાના છે. પંદરમાં બે બાંધ છે અને બે નવા પાડેલા છે. પાંચકુવા અથવા નવો દરવાજો અને પ્રેમાલાઈ અથવા પ્રેમદરવાજો રેલવે થયા પછી સગવડ ખાતર પાડયા છે.

પૂર્વમાં—કાળુપુર, પ્રેમ, પાંચકુવા, સારંગપુર, એ ચાર દરવાજા છે. પાંચકુવાનો ત્રણ દ્વારનો છે.

પશ્ચિમમાં—ખાનજહાન, રાયખડ, ગણેશ ખારી, ખાનપુર એ ચાર દરવાજા છે. કોટ બાંધવાનો આરંભ ગણેશ-ખારીના દરવાજાથી થયો હતો.

ઉત્તરમાં—શાહપુર, દિલ્હી, કે ઇંડરીઓ, હરીઆપુર, એ ત્રણ દરવાજા આવેલા છે. દિલ્હીને ઇંડરીઓ કહે છે, કેમકે તે દરવાજાથી ઇંડર અને ત્યાંથી આગળ દિલ્હી તરફ જવાનું હતું. દિલ્હી દરવાજાને ત્રણ દ્વાર છે.

દક્ષિણમાં—રાયપુર, આરોડિઆ, જમાલપુર એ ત્રણ દરવાજા છે.

ખારીઓ—દરેક કોટમાં જવા આવવાને માટે ખારીઓ મુકેલી છે.

આ સિવાય આસ્ટોડિઆ અને જમાલપુર વચ્ચે મહુધા અને શાહપુર અને ઇંડરીઆની વચ્ચે હલીમનો એ બે દરવાજા છે. તે પુરી દઇ બંધ કરેલા છે. કહે છે કે જો આ બે દરવાજા ઉઘડે તો શહેરમાં મારામારી અને કાપા કાપી ચાલે.

માણિકચોક નામ પાડવાનું કારણ.

ગુજરાતના મુસલમાની રાજનો ત્રીજો સુલતાન અહમદશાહ નામે હતો. તેણે પોતાના નામપરથી જે શહેર વસાવ્યું, તેને અહમદાબાદ કે અમદાવાદ કહે છે. એ શહેરને સુલતાને રાજધાની બનાવી તેને ફરતો કોટ બંધાવવા માંડ્યો. ડાલમાં જ્યાં માણિકચોક છે, તે ઠેકાણે માણિકનાથ નામે આધુ રહેતો હતો. માણિકનાથ બાવા પાસે કંઈ ગુપ્ત વિદ્યા હતી, તે વડે દરરોજ દિવસે તે એક ખજુરીની ચીપો લઇ સાદડી ગુંથતો, ને સાંજે તે ઉકેલી નાખતો. એટલે દહાડે ચણાયેલું સઘળું પડી જાય. આમ કેટલાક દિવસ ચાલ્યું. તે ઉપરથી તપાસ કરતાં અહમદશાહને તેનું કારણ સમજાયું; અને તેથી તે બાવ જી પાસે ગયો. અને કહ્યું, કે મહારાજ જો આપની કોટ ચણવા દેવાની ઇચ્છા ન હોય, તો હું નહિ ચણાવું; આપ ઇલમી છો તો કંઈ કરામત કરી બતાવો, માણિકનાથે સુલતાનને કંઈ કરામત કરી બતાવી. આથી માણિકનાથ ઝારીમાં ઉપરથી પેસી નાળચાવાટે બહાર નીકળવાનો ઇલમ કરી બતાવવા ઝારીમાં પેઠો, એટલે સુલતાને નાળચું બંધ કરી દીધું. આથી બહાર નીકળાયું નહિ.

માણિકનાથ ગલરાયો, સુલતાને કહ્યું કે હવે હાથમાં આવેલા કેમ જવા દઉં ? માણિકનાથે કોટ બાંધવામાં હરકત નહિ કરવાનું વચન આપ્યું, અહમદશાહે પણ તેની નામના ખાતર કોટના પહેલા પુરજનું નામ માણિકપુરજ, તથા શહેરના મુખ્ય બજારનું નામ માણિકચોક રાખ્યું એમ કહેવાય છે. કોટમાં પ્રથમ ગણેશભારીનો દરવાજો, અને માણિકચોકમાં આવેલી મહુરત પોળ બંધાયા છે.

માણિકચોક--માણિકનાથની મઢીની આસપાસની જગા શહેરનો મધ્ય ભાગ માણિકચોક એ નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેમજ મઢીની આસપાસ સોના રૂપાનો મોટો વેપાર ચાલે છે. અને ચોકસીઓને સરકોની દુકાનો છે. દેશી કાપડની, રેશમમી કાપડની, અને પરચુરણ સામાન્યની દુકાનો છે. પહેલાં માણિકચોક આગળ સાબરમતી નદી વહેતી હતી, પાસે રમશાન હતું. ત્યાં હાલ પણ મશાણીઆ હનુમાન છે. તેની પાસે ઝવેરીનો ચોળો છે, તેમ! ઝવેરી લોકો બેસે છે. તેની પાછળ કંસારાની હારબંધ દુકાનો છે. ચાર વાગ્યા પછી છીપા, મારવાડી વગેરે લોકો પરચુરણ કાપડ વેચવા બેસે છે. આ ચોગાન હાલમાં તિલક મેદાન નામે ઓળખાય છે.

શેર બજાર--શેરના દલાલોએ શેરના બંધા માટે વિશાળ સુંદર નવું જોવાલાયક પથરનું મકાન બાંધેલું છે. તેની પાસે બહુચણ ભીતાનું બુનું મંદિર છે.

શાકે મારકીટ--જુમા મસીદની પાછળ રસ્તાની સામે
 મ્યુનિસિપાલિટીએ વિશાળ સુંદર અને નવી શાકમાર્કીટ
 હાલમાં ખાંધેલી છે. તેમાં દરેક જાતનું શાક, લાલ,
 મેવો વગેરે વેચાય છે. જ્યાંખંધ શાક દરેક ગામડા-
 માંથી અહીં આગળ વેચવા સારૂ આવે છે, ને તે
 બધું દશા નાગરની વાડીમાં વેચાય છે, ને કેટલુંક
 દેશાવર જાય છે.

❧ હિંદુઓનાં મંદિરો. ❧

ડોસીવાડાની પોળમાં--ગોસાંઈજીનું મોટું મંદિર--તેમાં
 નટવરલાલ અને શ્યામલાલની મૂર્તિઓ છે. વેંણુવ
 સંપ્રદાયનું આ મંદિર શહેરમાં મોટામાં મોટું જોવા
 જેવું છે. હાલમાં તે મંદિર નવા બનાવવામાં આવ્યાં છે.
 તથા મહાલક્ષ્મી માતાનું મંદિર છે.

રાયપુરમાં--શ્રી દ્વારકાનાથજીનું મંદિર, મોરલીધરનું મંદિર.
 છબીલા હનુમાનનું મંદિર, રાધા વલ્લભનું મંદિર.

સારંગપુરમાં--રણછોડજીનું મંદિર, મથુરાનાથજીનું મંદિર.
 પંચમુખી હનુમાનનું મંદિર, બીજાં નાનાં મંદિર
 ઘણાં છે.

ખાડીઆમાં--સાઠાદરા નાગરોના તથા વિસમગરા નાગરોના
 હાટકેશ્વર મહાદેવ.

જમાલપુરમાં--જગન્નાથજીના મંદિરમાંથી અસાડ મુદ

બીજના રથયાત્રાનાં દિવસે ત્રણ રથ આખા શહેરમાં ફરવા નીકળે છે.

હાબપટેલની પોળમાં—શ્રી રામચંદ્રજીનું મંદિર.

રાજમહેતાની પોળમાં—મદનમોહનજીનું મંદિર, તથા રામચંદ્રજીનું મંદિર, રણછોડજીનું મંદિર, તોતળાજી માતાનું મંદિર.

ધનાસુતારની પોળમાં—અંબાજીમાતાનું મંદિર, રણછોડજીનું મંદિર, બહુચરાજીનું મંદિર.

કોઠારીની પોળ પાસે—ચતુર્ભુજનું મંદિર.

માંડવીની પોળમાં—રણછોડજીનું મંદિર, કાળકામાતાનું મંદિર, રામનાથ મહાદેવનું મંદિર.

ઢાળની પોળમાં—બાલાજીનું મંદિર તથા રણછોડજીનું મંદિર છે.

ગોમતીપુરમાં—નરસિંહજીનું મંદિર.

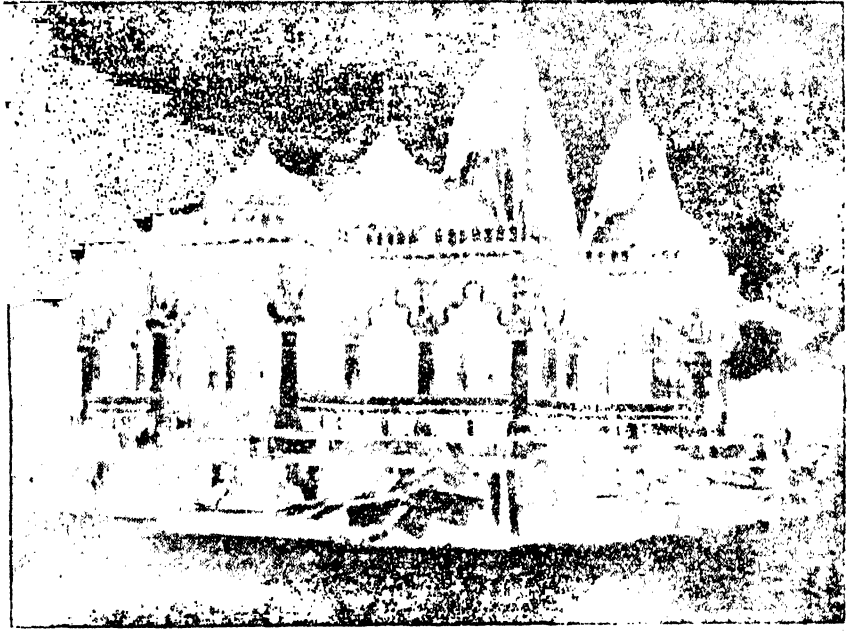
અસારવામાં—મહાપ્રભુજીની બેઠક, તથા નીલકંઠ મહાદેવનું મંદિર.

સરસપુરમાં—શ્રીનાથજીનું મંદિર, જગનાથ મહાદેવ મલેકસાબાના નરસિંહજીનું સલમપુરા હનુમાનનું મંદિર.

માણેકચોકમાં—માણેકનાથબાવાનું મંદિર બહુચરાજીનું મંદિર મસાણીઆ હનુમાનનું મંદિર.

પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ સામે પ્રાર્થનાસમાજનું મંદિર છે.

સ્વામિનારાયણનું મંદિર.

સ્વામિનારાયણનું મંદિર--માણેકચોક પાસે રીચીરાડ-
ની સડકથી ઉત્તર તરફ રતનપોળમાં થઈ સ્વામિનારા-
યણના મંદિરે જવાય છે. આ મંદિર વિશાળ અને
ઉત્તમ છે. તેની સામે મોટું ચોગાન છે. મંદિરમાં
નરનારાયણ, રાધાકૃષ્ણ, ધર્મલક્ષ્મી હરીકૃષ્ણની
મૂર્તિઓ છે. વચલા ભાગમાં નરનારાયણ, સહજ-
નંદ સ્વામીનું મંદિર છે. અહિં સેવા પૂજાની ધામધુમ
સારી છે, મંદિરની સામેના ચોગાનની પશ્ચિમે મોટી
હવેલી છે, તેમાં સ્વામિનારાયણની ગાદીના આચાર્ય
રહે છે. મંદિરની સામે ચોગાન મૂકી એક ઓસરીના

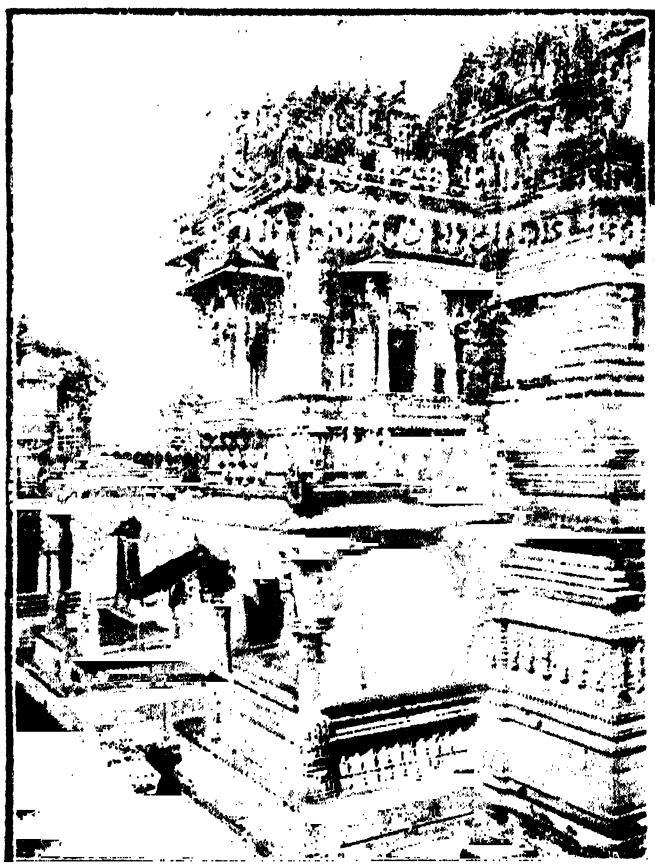
દરવાજામાં થઈ અંદર જતાં સાધુ પ્રહારીઓને રહેવાનું સ્થાન અને એક મંદિરમાં સહજાનંદ સ્વામિની મૂર્તિ અને છબીઓ છે. હનુમાન અને ગણપતિની મૂર્તિઓ ઘણી સારી છે. ચૈત્ર સુદી ૬ ના રોજ આ સ્થળે સ્વામિનારાયણ પંથના લોકોનો જળરો મેળો ભરાય છે.

હનુમાન મંદિરો—રાયપુરમાં છબીલા, સારંગપુરમાં પંચ-મુખી, રીચીરોડપર કચરીઆપોળ પાસે ખાલાહનુમાન, મિરબાપુરમાં ભીડભંજન, શાહપુરમાં રોકડીઆ, માણેકચોકમાં મસાણીઆ, ઘીકાંટે, કેમ્પમાં, સ્વામિનારાયણના મંદિરમાં હનુમાનજીના મંદિરો છે સસપુરમાં સલમપુરા હનુમાનનું મંદિર છે.

હઠીસીંગનું દહેરું—દિલ્હી દરવાજા બહાર શાહીબાગ તરફ જતાં જમણા હાથ તરફ નજીકમાં જ આ જૈન દેરાસર છે. શહેરમાં ઘણાં જૈન સુંદર દેરાસરો છે. તેમાં આ સૌથી સુંદર અને વિશાળ છે. તેમાં મુખ્ય એક અને બીજાં બાવન દહેરાં અને તેમાં સુંદર મૂર્તિઓ છે. અને તેની આસપાસની વિશાળ જગો હઠીલાઇની વાડી એ નામે બાણીતી છે. એ વિશાળ મકાનના ત્રણ ભાગ છે. એક ભાગમાં દહેરાં, બીજામાં ધર્મશાળા, અને ત્રીજામાં હવેલી છે. વચ્ચે સુંદર રમણીય બાગ છે. આ મકાન ૭૫ વર્ષ ઉપર (૧૮૪૮) પ્રેમચંદ સલાટની દેખરેખમાં બંધાયું હતું. તે બંધાવતાં લગભગ વીસલાખ

રૂપીયા ખર્ચ થયું હતું. આ દહેરામાં ધર્મનાથ તીર્થંકરની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. આ દહેરાની ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ ૧૨૬ ફુટ છે બહારના મંડપ સિવાય પૂર્વ પશ્ચિમ લંબાઈ ૧૬૦ ફુટ છે.

હઠીસીંગનું દહેરું.

જૈન લોકોનાં દહેરા.

હડીભાઈની વાડીમાં-ધર્મનાથ, હરીપુરમાં-વાસુપુજ્ય
સ્વામી. સ્ટેશન સામે કંસારાના ડહેલામાં-અભિનંદન.
સરસપુર વાસણશેરી-સુમતિનાથ. રાજપુરમાં ચીતામણી,
પાર્શ્વનાથ, સંલવનાથ. જમાલપુર ટોકરશાની પોળમાં-
પાર્શ્વનાથ. કુવાવાળી પોળ-સંલવનાથ. દરવાબનો ખાંચો-
પાર્શ્વનાથ, કુંથુનાથ. ચુનારાનો ખાંચો-પાર્શ્વનાથ, ચંદ્રપ્રભુ.
મંગળપારેખનો ખાંચો-ગોડીપાર્શ્વનાથ, શાંતિનાથ. શેઠ
મનસુખભાઈના ખંગલામાં-સંલવનાથ. લુણસાવડો મોટી
પોળમાં-સંલવનાથ. કીકાલટની પોળમાં-દોસલાપાર્શ્વનાથ,
વિમળનાથ. પંચભાઈની પોળમાં-આદિનાથ, શાંતિનાથ.
જુના માઝનવાડામાં-સુમતિનાથ. દેવસાનો પાડો-ચિતા-
મણી, પાર્શ્વનાથ, શાંતિનાથ, ધર્મનાથ. દાદાસાહેબની
પોળમાં-આદીનાથ, શાંતિનાથ, પાંજરાપોળમાં-શાંતિનાથ,
શીતલનાથ વાસુપુજ્ય, શાશ્વતાજીન. સુડેવાપાર્શ્વનાથની ખડ-
કીમાં-પાર્શ્વનાથ, ધર્મનાથ. ઝવેરીવાડો સોદાગરની પોળમાં-
શાંતિનાથ, ચંદ્રપ્રભુ. ઝવેરી પોળમાં-મહાવીરસ્વામી. નીસા-
પોળ-ચિંતામણી, જગવલ્લભ, પાર્શ્વનાથ, વાસુપુજ્ય, શાંતિનાથ.
શેખનો પાડો-વાસુપુજ્ય, શીતલનાથ શાંતિનાથ, અજીતનાથ.
સંલવનાથની ખડકી-સંલવનાથ, ધર્મનાથ, મહાવીર સ્વામી,
સુપાર્શ્વનાથ, આદીનાથ. ચોમુખની ખડકી-શાંતિનાથ, ચોમુ-
ખજી. સુતારની ખડકી-અજીતનાથ. વાઘણપોળ-આદીનાથ,
મહાવીરસ્વામી, ચીંતામણી પાર્શ્વનાથ, અજીતનાથ, શાંતિ-
નાથ, ચોમુખજી, સુવિધિનાથ, સંલવનાથ. ગોલવાડ-મુનિ-

સુવ્રતસ્વામી. નગીનાપોળ-આદીનાથ. ખાડાપોળ-નમિનાથ,
 વિમળનાથ, પાર્શ્વનાથ. ચંગપોળ સડક ઉપર-સંભવનાથ.
 ખાડીઆ ગોલવાડ-મહાવીરસ્વામી. સારંગપુર તળીઆની
 પોળ-પાર્શ્વનાથ, પદ્મપ્રભુ. રાયપુર કામેશ્વરની પોળ-સંભવ-
 નાથ. વાઘેશ્વરની પોળ-આદીનાથ. સામળાની પોળ-શામળા
 સહસ્રલક્ષ્મીપાર્શ્વનાથ, મહાવીર સ્વામી; શ્રેયાંસનાથ, ધનર્પીપ-
 ગાની ખડકી-વાસુપુજ્યસ્વામી. ઢાળની પોળ-મુનિસુવ્રત-
 સ્વામી. ધ્રુસાપારેખની પોળ-ધર્મનાથ. હુહારની પોળ-
 અજીતનાથ. રૂપા સુરચંદની પોળ-વાસુપુજ્યસ્વામી. દાહીની
 ખડકી-વિમળનાથ, આદીનાથ. ઘાંચીની પોળ-સંભવનાથ
 શાંતિનાથ. મહુર્ત પોળ-શીતલનાથ. ખેતરપાળની પોળ-
 સંભવનાથ. ભઠ્ઠીની પોળ-અજીતનાથ. કુંભાવાડો-આદેશ્વર.
 ગોસાંઈની પોળ-શ્રીમંધરસ્વામી, લાલાપાર્શ્વનાથ. વિદ્યા-
 શાળા-ગોડીપાર્શ્વનાથ. ફેતાસાની પોળ-શ્રેયાંસનાથ, વાસુ-
 પુજ્યજી, સુમતિનાથ. રીચીરોડ સડક ઉપર-મહાવીરસ્વામી.
 શાંતિનાથની પોળ-ચંદ્રપ્રભુ, શ્રીમંધરસ્વામી, શાંતિનાથ,
 પાર્શ્વનાથ, પદ્મપ્રભુ. ટંકશાળમાં-ધર્મનાથ. રામજીમંદિરની
 પોળમાં-મહાવીરસ્વામી સુમતિનાથ. પાછીઆની પોળમાં-
 આદેશ્વર, અજીતનાથ, ધર્મનાથ. પીપરડીની પોળ-સુમતિ-
 નાથ, શાંતિનાથ. ખારાકુવાની પોળ-સંભવનાથ. લાંબેસર-
 શામળા, ચિતામણી સહસ્રલક્ષ્મી પાર્શ્વનાથ. મનસુખભાઈ
 શેઠની પોળમાં-નેમીનાથ, સુમતિનાથ, પાર્શ્વનાથ. શેઠ
 જમનાભાઈ ભગુભાઈ-વાસુપુજ્યજી. તોડાની પોળમાં આદી-
 નાથ. લક્ષ્મીનારાયણની પોળ-કુંથુનાથ. ઝાંપડાની પોળમાં-

આદિનાથ. કાળુસીની પોળ-અજીતનાથ, સંભવનાથ, વિજય ચિતામણી પાર્શ્વનાથ, શાંતિનાથ. હાંલ્લાન પોળ-શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, પાર્શ્વનાથ, લાવરીની પોળ-વાસુપુજ્યસ્વામી. દહેરાવાળી પોળ-સદાસોમજીની પોળ-શાંતિનાથ. ભંડેરી પોળમાં વ્રાણીઆશેરી-સુમતિનાથ. કાકાબળીઆની પોળ-સુવિધિનાથ, સુપાર્શ્વનાથ. હરીકીશનદાસશેઠની પોળ-શાંતિનાથ. સમેતશિખરની પોળ-ગોડીપાર્શ્વનાથ, સમેતશિખરજી. સુરદાસશેઠની પોળ-આદીનાથ. લાલાભાઈની પોળ-વિમળનાથ. નાગજીભુદરની પોળ-શાંતિનાથ, સંભવનાથ, આદીતનાથ. સરખેજમાં સુમતિનાથ. નરોડા-પાર્શ્વનાથ.

મસીદો—અમદાવાદમાં મુસલમાનભાઈઓ માટે પ્રાર્થના માટે ઘણી સુંદર અને કારીગરીવાળી મસીદો-હજીરા-કબરો-રોજા બંધાયેલા છે. આ પૈકી ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવી ઘણી મસીદો છે.

બાદશાહનો હજીરો, રાણીને હજીરો માણેકચોકમાં અહમદશાહની, ભદ્રના કિલ્લામાં ગુજરાત કલબની સામે સીદીસૈયદની, મિરજાપુરમાં રાણીની, શાહપુરમાં શેખહુશેન મહમદચીશતીની, આસ્તોડીઆ દરવાજા પાસે રાણી શીમ્રીની અને દસ્તુરખાનની, સારંગપુરમાં રાણીની, મહમદગોસની, દોલતખાનામાં એક તોડાની અને જમાલપુરમાં હેલતખાનની અને કાચની મસીદો.

રોજાઓ—પીરમશા, શાહઆલમ, વટવા, પીરાણા અને સરખેજના રોજા છે તેમાંના જમાલપુર દરવાજા બહાર પીરનપરનો મચ્છીબજારમાં મહારનો, શાહઆલમના

રોજ પાસે શાહઆલમનો, સરખેજ ગામમાં સરખે-
જનો પીરમદશાહ અને બાદશાહના હજીરામાં સુલ-
તાન અહમદશાહના ઓરસો ભરાય છે.

પારસી દેવળ—અગિઆરી, ત્રણ દરવાજાથી આવતા
રસ્તે ખમાસ ગેટ નજીકમાં એ દેવળ છે તેમાં એક મોટા
કુંડમાં અગ્નિ રાત્ર દિવસ સળગતો રહે છે. પારસીઓ અગ્નિ-
પૂજક છે, ખીજી મિરજાપુરમાં છે.

અંગ્રેજના દેવળ—મિશનસ્કુલ પાસે, મિરજાપુરમાં
અને કેમ્પમાં છે. અહિં દર રવીવારે પ્રાર્થના થાય છે.

વાડીઓ—ઘીકાંટા પાસે-શેઠ મગનલાલ કરમચંદની
વાડી. પાનાલાઇની વાડી. દશાપોરવાડ મેશ્રી વાણીઆની
વાડી કંદોઇની વાડી, ગોલાની વાડી, ઘાંચીની વાડી, બ્રહ્મ-
ચારીની વાડી, તેમાં શાંતિભુવન થીએટર છે. મિરજાપુરમાં-
બાકરઅલીનો વડો. જમાલપુર જતાં શેઠ ભગુલાઇનો વડો,
દશાનાગરની વાડી. દોલતખાનામાં ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણોની
વાડી, તથા સુતારની વાડી, દરજીની વાડી. પાંચકુવા પાસે-
કડીઆની વાડી, રંગરેજની વાડી, કંસારાની વાડી. હાજી-
પટેલની પોળમાં-વીશા શ્રીમાળીની વાડી. શાકમારકીટમાં-
વીશાશ્રીમાળીની વાડી. શાહપુરમાં-તાણીઆના મહાજનની
વાડી. રીચીરોડ પાસે-રાવતની વાડી, તેમાં ત્રીજે શેર
બજાર છે. હાજીની પોળ પાસે-દશા દિશાવળની વાડી. આ-
ડીઆમાં બ્રહ્મક્ષત્રીની, નાગરની વાડીઓ. કાળુપુરમાં-ગજ-
ચાણીવાળા મહાજનની વાડી, તરગાળાની વાડી, વીશાપોરવાડ

મેશ્રીવાણીઆની વાડી, ટંકશાળ પાસે. એમદરવાળ પાસે-
તાણીઆના મહાજનની વાડી. દાણાપીઠામાં-ફૂડીઆની વાડી.

આ ઉપવાંત બીજી ઘણી નાની મોટી વાડીઓ જુદા
જુદા ધંધાવાળાઓ પોત પોતાના પંચની સભાઓ તથા
જમણવારો વગેરે કામમાં વાપરે છે.

ધર્મશાળાઓ—રેલવે સ્ટેશનની સામે-રેવાબાઈ
ધર્મશાળા, સ્ટેશન આગળ મુસલમાનોને ઉતરવા આમીનના
મસીદનું મુસાફરખાનું છે, શેઠ મણીલાલ રણછોડદાસ વિશ્વા-
મજુવન, તથા શેઠ હરિવલ્લભ મૂળચંદની ધર્મશાળા.
સ્ટેશનથી સારંગપુર જવાના રસ્તા પર-શેઠ મગનલાઈ કરમ-
ચંદની ધર્મશાળા તથા ભાટીઆની ધર્મશાળા. પાંચકુવા
જવાના રસ્તાપર-લલ્લુભાઈ કરસનદાસની ધર્મશાળા. ઇશ્વર-
લાલ ઓચ્છવલાલની ધર્મશાળા. કુપાસીઆ બજારમાં આ-
ગાખાન બીલ્ડીંગ. રતનપોળમાં મરચી પોળમાં-શેઠ દલપત-
ભાઈ ભગુભાઈની ધર્મશાળા. મિરજાપુરમાં-દિગંબર જૈનોની
એક ધર્મશાળા. તથા પારસી અગીઆરી. શાહપુરમાં શેઠ
રણછોડલાલ છોટાલાલની ધર્મશાળા. શાહપુરના નાકા આ-
ગળ-ગ્રાન્ટ હોટલ, તેમાં યુરોપીયનો ઉતરે છે.

આ સિવાય ઘણે ઠેકાણે ધાર્મિક આશ્રમો, મંદિરો
અપાસરા, અખાડા, મસીદો વગેરે છે. જ્યાં સાધુ સંત
ફકીરો અને નિર્ધન જનો અલ્પ સમયની વિશ્રાંતિ મેળવી
સંસ્થાપકોને આશીર્વાદ દેતાં આવે છે અને જાય છે.

શહેરમાં જોવાલાયક સ્થળો.

અમદાવાદમાં બહારગામના માણસો આવે, તેને બહુ બહુ જોવાનું મળે છે. રીચીરોડના મોટા રસ્તા અને ત્યાંની દુકાનો, મસ્તકી મારકીટનો વેપાર અને ધમાલ અને રસ્તાઓમાં માણસોની ઢોડાઢોડ; ગામડાંનો માણસ તો આ બધું જોઈ બેબાકજો બની જાય, રાત્રે બહાર નીકળ્યો હોય તો દીવાઓની હારને હારથી અને મોટરોના ભૂં ભૂં અવાજથી ભડકીજ જાય. અમદાવાદ તો જાણે નાની દુનિયા છે. દરેક જાતની ભાષા, દરેક જાતના પહેરવેશ, દરેક જાતની બનાવટ, જે જોઈએ તે બધું અમદાવાદથી મળી આવે. આ બધામાં ખાસ જોવા જેવી જગાઓએ દરેક છોકરાએ જઈ આવવું જોઈએ. અમદાવાદમાં ભૂલા પડીએ તો પોલિસના સિપાઈને પુછવાની ટેવ રાખવી, અમદાવાદમાં પોલીસની સગવડ બહુ સારી છે. મોટા રસ્તાઓ પર સિપાઈઓ રાત દિસસ ઉભાજ હોય છે. ગાડી ઘોડાની તથા મોટરોની ઢોડધામ એટલી બધી રહે છે કે તેવો બંદોબસ્ત ન હોય તો કોઈવાર ચગદાઈ મરીએ. નાકે નાકે પોલિસના સિપાઈ દેખરેખ રાખે છે અને ગાડીવાળાને તથા મોટરોવાળાને હુકમ કરી કોઈવાર જરૂર પડે તો અટકાવી શકે છે. ભુલા પડેલાને પણ પોલિસના સિપાઈ મદદ કરે છે. માટે અડચણના વખતમાં સિપાઈને શોધી તેને પુછી જોવાથી અડચણ દૂર થાય છે. તમે ધ્યાનમાં રાખ્યું હશે તો કોઈવાર પોલિસના સિપાઈ ગાડી રોકે છે, અને માણસ બદલાવા કહે છે. આમ શા માટે કરે છે તે જાણો છો? ગાડીઓ હાંકવાવાળાએ પો-

તાના ડાબા હાથ તરફના ભાગ પરજ ગાડી હાંકવી જોઈએ એવો કાયદો છે. તે કાયદો કોઈ તોડે તો પોલિસનો સિ-પાઈ તેની ખબર લઈ તેને સુધારે છે, આવું કરવાનું કારણ તો સમજી શકાય તેવું છે. મોટી સડકે ઉભા રહેશે અને પાંચ મિનિટમાં જોશે તો તેટલા વખતમાં તો સો પચાસ ગાડી આવે છે ને જાય છે. તેવે વખતે આડી અવળી મરજીમાં આવે તેમ ગાડી હાંકે તો કેટલો ગોટાળો થાય? માટે નિયમ કયો છે કે હાંકવાવાળાએ પોતાની ગાડી ડાબા હાથ પરજ રાખવી, જેથી ગાડી સામાસામી અથડાવાનો વખતજ ન આવે.

કુટપાથ—માણસો માટે ખાસ સગવડ છે, તે જાણો છો? રસ્તાને બંને છેડે જરા ઉંચી લીધેલી પગથી છે તેને ‘કુટપાથ’ કહે છે. તે માણસો માટે છે. રસ્તા પર ગાડી ઘોડાની ધમાલ હોવાથી સલામતી ઓછી ગણાય, માટે જ આવી પગથી રાખી છે. છોકરાંઓએ હમેશાં તેનો ઉપયોગ કરવો, જેથી અકસ્માતનો સંભવજ ન રહે.

પાદશાહનો હજીરો—માણેકનાથની મઢીને કાયમ રાખી તેને છેક નજીક માણેકચોકમાં જ સુલતાન અહમદ-શાહે પોતાનો હજીરો-રોજો બંધાવ્યો છે. તેમાં શહેર વસાવનાર સુલતાન અહમદશાહ અને તેના શાહબદા સુલતાન મહમદ અને બીજા મોટા ત્રણ શાહબદાઓને દાટ્યા છે, રોજમાં તેમની સફેદ ચારસની પાંચ કબરો છે, રોજો ૮૭૬ ફીટનો છે ૩૬ ફીટ ચારસનો એક મોટો ચોરડો છે. એ રોજનો મોટો દરવાજો પૂર્વ તરફ પડે છે, એના પર ચાર વખત નોખત વાજે છે.

રાણીનો હજીરો—પાદશાહના હજીરા સામે એ હજીરો સલ્તાન-અહમદશાહે પોતાની બેગમો-રાણીઓને ઢાટવા માટે બંધાવેલો છે. અને તે ચારે મેર પથરની કોતરણીવાળી બળીઓથી ઘેરાયલું છે, તેની માંહે બેગમની કબરો છે. સુલ્તાન-મહમુદ બેગડાની રાણી રૂપમંજરીને આ રોબમાં ઢાટી હતી. તેના પર કબર-રોબે તેણે બંધાવ્યો હતો આ રોબે સુંદર અને જોવાલાયક ૧૨૧૬ ચોરસફીટ છે. જુમામસીદ.

જુમામસીદ—રીચીરોડપર છે. તેને ત્રણ બારણાં છે. તે પૂર્વ પશ્ચિમ ૨૮૨ ફુટ લાંબી અને ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩૮ ફુટ પહોળી છે. તેમાં ૩૬૦ થાંભલા છે. પાદશાહના હજીરાની પાછળ સુલ્તાન અહમદશાહે બંધાવેલી છે. તે અમદા-

વાદમાં રહેતા બધા મુસલમાનો જુમાના રોજ શુક્રવારની નિમાજ (પ્રાર્થના) એકી સાથે પઢી શકે એવડી વિશાળ છે. તેમાં પેસવાનાં ત્રણ દ્વાર છે. મુખ્ય દ્વાર ઉત્તર તરફનું રીચીરોડ પર પડે છે. પૂર્વ દિશા તરફનું બાદશાહના હજીરામાં પડે છે. દક્ષિણ તરફનું શાકમારકીટના સામે પડે છે. આ મસીદમાં વચ્ચે વચ્ચે હોજ છે. તેની આસપાસ બધું ચોગાન પત્થરથી જડેલું છે. આ મસીદ બાંધતાં દશ બાર વર્ષ લાગ્યાં હશે, તેને બાંધાયે ૫૦૦ વર્ષ થયાં છે.

ત્રણ દરવાજા—ભદ્રના કિલ્લા તરફ જતાં પત્થરની ભવ્ય ઈમારત બાંધાવેલી છે. આમાં ત્રણ દરવાજા સાથે સાથે બાંધેલા છે. તેની કારીગરી ઉત્તમ પ્રકારની છે. દરવાજાની ઉપલી કમાનો જમીનથી ૨૫ ફુટ ઉંચી છે.

કારંજ એટલે હોજ—એ ત્રણ દરવાજા અને ભદ્રની વચ્ચે પત્થરથી બાંધેલું મકાન છે. તેની નીચે ભોંયફ છે. તે પહેલાંનો હોજ છે. આ હોજ આસપાસ દર શુક્રવારે બજાર ભરાતો. એ બજાર કોઈ એક જ ચીજનું નહિ. પણ દરેક ચીજોનું ભરાતું, શુક્રવાર મુસલમાનનો ખાસ વાર હોવાથી એ બજાર શુક્રવારે ભરાતું. ભદ્રમાં ત્રણ દરવાજા અને ભદ્રનાં દરવાજાની વચ્ચેના, મેદાનમાં એવું ખાસબજાર ભરવામાં આવતું, અને કેટલીકવાર બાદશાહ તથા અમીરો વચમાંથી ઉંચી જગાએથી એ બજાર જોતા. આ વખતે આસપાસના ગામોમાંથી અનેક વેપારીઓ આવીને પોતાની વસ્તુઓનું પ્રદર્શન કરતા અને ઘણો માલ ખપતો, ઠોરનું

અબર પણ એ દીવસેજ લરાતું આ રિવાજ અમદાવાદમાં આજ સુધી ચાલુ રહ્યો છે.

ટેમ્પલ બાગ—હાલમાં આ બાગ કાઢી નાંખીને ત્યાં લીલોતરી કરી ચીનુભાઈ માધવલાલ બેરોનેટનું મોટું પૂતળું મુકવાનું છે.

બાવલું—ભદ્રના દરવાજાની સન્મુખ અમદાવાદના ડિસ્ટ્રીક્ટ અને સેશન્સ જડજ મી. ફિલપોટસ સાહેબનું બાવલું છે.

બાવલાના સામે મીડલ સ્કુલ છે. જોડે હેમાભાઈનું પુસ્તકાલય છે. બાવલાની પશ્ચિમ દિશાએ ગુજરાત વર્ના-કયુલર સોસાયટીનું મકાન છે. આ સોસાયટી ગુજરાતના લોકોમાં વિદ્યાનો વધારો કરવાના તથા ગુજરાતી ભાષા સુધારવાના હેતુથી સ્થપાઈ છે. એના મકાન ઉપર પ્રેમાભાઈ હોલ બાંધેલો છે. તેમાં જાહેર ભાષણો થાય છે. પાસે ખાનબહાદુર જહાંગીરજીનો બંગલો છે, તેમાં કલેક્ટર સાહેબની કચેરી બેસે છે.

આજમખાનો મહેલ—ભદ્રમાં હાલ પોસ્ટ ઓફિસ છે તે આજમખાના મહેલમાં બેસે છે. મોગલાઈના જે બેચાર સુબાઓએ મકાન બાંધીને અમદાવાદમાં પોતાનું નામ અમર કર્યું છે તેમાં આજમખાનું નામ મુખ્ય છે. આજમખાં ઈ. સ. ૧૬૩૫ માં ગુજરાતનો મુબો હતો. ઈ. સ. ૧૬૩૭ માં ભદ્રના મુખ્ય દરવાજાની દક્ષિણ તરફની ભીંત તોડીને આ મહેલ તેણે બાંધાવ્યો. મહેલના મુખ્ય ચોરસ ભાગની લંબાઈ

(ઉંડાઇ) ૨૪૦ ફુટ છે અને પહોળાઇ ૨૧૦ ફુટ છે. ઉત્તર દક્ષિણ પાંખો લાંબાવેલી છે. ઉત્તરની પાંખ સાથે ભદ્રના કિલ્લાને જોડી દીધો છે. દક્ષિણની પાંખ દક્ષિણ તરફ ૨૫૦ ફુટ લાંબી છે. આ મહેલની અંદરની રચના પહેલાં કેવી હશે તે બરાબર ચોક્કસ કહી શકાતું નથી. કારણ કે એના ઘણા અવતાર થઈ ગયા છે. જ્યારે એમાં કેદખાનું હતું ત્યારે પણ ફેરફાર થયા હશે એમ મનાય છે. તેમાં પેસવાનો દરવાજો ૧૮ ફુટ ઉંચો છે. અંદર આઠ ખુણાનો મંડપ છે. તેનું બાંધકામ જોવા જેવું છે. મહેલમાં ભોંયતળીઆની નીચે હોજ અને વિશાળ ભોંયર છે. તેમાં થઈ મહેમદાવાદ સુધી જવાનો છોબાંધ રસ્તો છે. દક્ષિણ પાંખ ભદ્રના કોટની બહાર ૨૫૦ ફુટ સુધી લીધી હતી. હાલ ડિસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટમાં જવાનો દરવાજો એ મહેલનો છે. એ પાંખને સુધરાવી ઉપર મેડો કરાવી હાલ ડિસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ કરાવેલી છે. એની અને ભદ્રની વચ્ચેનો કોટ તોડી નાંખાવીને કોટ માટે બીજાં મકાનો વધાર્યા છે. મહેલની પાછળની ચોરડીઓમાં સરકારી દફતરો રહે છે. આજે અમદાવાદના લોકોએ મ્યુઝિયમ બનાવવા માટે આ મહેલની માંગણી કરેલી છે. અને સરકારે તે આપવાની હા પાડી છે.

હેડ પોસ્ટ ઓફિસ—ભદ્રકાળી માતાના દહેરા પાસે આજમખાનના મહેલમાંજ મોટી હેડ પોસ્ટ ઓફિસ છે. અહીં દેશપરદેશની ટપાલ આવે છે અને જાય છે. આવેલા કાગળો, મનીઓરડો, પારસલો વગેરે શહેરમાં વહેંચાય છે. તેમજ સેવિંગબેંક વગેરે સર્વ કામકાજ પણ અહીં થાય છે

શહેરમાં ખીણ નાની બિલ્લા વાર પોસ્ટ ઓફિસો છે. હેડ પોસ્ટ ઓફિસ મિરબપુરમાં નવા બનાવેલા મકાનમાં લઈ જવામાં આવશે.

ભદ્રકાળી ભદ્રનો કિલ્લો—ભદ્રકાળી માતાના હહેરા પાસે આ કિલ્લો છે. તે ચોરસ આકારનો છે. પૂર્વ પશ્ચિમ લંબાઈ ૪૪૭ ગજ અને ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ ૪૦૦ ગજ ક્ષેત્રફળ કુલ ૪૩ એકર વિસ્તારમાં છે. અને ચારે તરફ આઠ દરવાજા હતા. પણ હવે તો માત્ર બેજ રહ્યા છે, ભદ્રના કિલ્લાનો દેખાવ તો ઘણોજ રમણીય છે. ભદ્રમાં ભદ્રકાળી માતાનું મંદિર છે, તે આખા શહેરમાં પ્રસીદ્ધ છે. અને તેના દર્શન કરવા શહેરના બુદ્ધા બુદ્ધા લાગોમાંથી લોકો આવે છે. આસો સુદી આઠમે હવન થાય છે.

કલોકટોવર—ભદ્રના મુખ્ય દરવાજામાં પેસતાં મધ્યમાં ઉંચી દિવાલપર મોટું કલોકટોવર-વાગતું ઘડિઆળ છે. તે શહેરના ઘણાખરા લાગમાં સંલગ્નાય છે. કલોકટોવર નીચે ભદ્રના મુખ્ય દરવાજામાં પેસતાંજ એબ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબની ઓફિસ છે. દરવાજા બહાર તાલુકદારી સેટલમેન્ટ ઓફિસર, એકિઝક્યુટિવ એન્જિનીયરની ઓફિસો છે. ડિસ્ટ્રીક્ટ લોકલબોર્ડ ઓફિસ, ઇમ્પ્રિઅલ બેંક, સબરજીસ્ટાર, સિટિમાજિસ્ટ્રેટ, અને ખીણ સરકારી ઓફિસો અને ગવર્નમેન્ટ તાર ઓફિસ પણ છે.

કિલ્લામાંથી બહાર નીકળવાનો ખીણ દરવાજો છે. તેની બાજુમાં સુલતાન અહમદશાહ ૧ લાએ સૌથી પહેલાં

બંધાવેલી મસીદ છે. તેને રાજની મસીદ કહે છે તે મસીદની સામે રસ્તાપર ગુજરાત કલબ છે. ત્યાં શહેરના સફ-ગૃહસ્થો, અમલદારો, શેઠીઆ, વકીલો, ડોક્ટરો, વગેરે સાંજના ટેનીસ વગેરે રમતો રમી આનંદમાં વખત ગાળે છે. કોટનો કેટલોક ભાગ પાડીને હાલમાં તે કલબમાં એક ખારી મુકેલી છે. કોટનો કેટલોક ભાગ છોકરાઓને નજરે બતાવવો હોય તો આ કલબમાં લઇ જઇને બતાવવો.

દીવાની ખાતું—ભદ્રના કિલ્લામાં ડીસ્ટ્રીક્ટ અને સેશન્સ જડજ, ફર્સ્ટ ક્લાસ, સ્મોલકોઝ દીવાની બેલ, દફતર ખાતું લેવડ દેવડની ફરીયાદનો ઇન્સાફ અપાય છે.

સીટીસર્વે ઓફિસર—દીવાની ખાતાની સામેના બંગલામાં શહેરની માપણી કરનાર અમલદારની ઓફિસ છે.

વિક્ટોરિયા બાગ—ભદ્રના કિલ્લાના દક્ષિણ દરવાજા સામે બાગ છે. તે વીસેક વર્ષ પર મહારાણી વિક્ટોરિયાના મરણ પછી યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી બનાવેલો છે. અને તેનું નામ વિક્ટોરિયા ગાર્ડન રાખ્યું છે. બાગમાં વિક્ટોરિયાનું પુતળું ખાસ બેવા જેવું છે. આપણાં લલાં અને માયાળું મહારાણીને બેતાં આપણું હૃદય હર્ષથી અને લક્ષ્મી લક્ષ્મી બળ્ય છે. દરેક છોકરાએ ત્યાં જઇને તે વ્યાપણી ‘વડી દાદી’ના દર્શન કરવાં જ બેઠાં અને તેમને પગે લાગી આપણને વફાદાર પ્રજા બનાવે તેવું પ્રભુ પાસે માગવું બેઠાં. દેશી કારીગરીનું તિલક મહારાજનું બાવલું હાલમાં મૂકેલું છે. દર સ્વીવારે બેન્ડ

વાગે છે. કુલ, ઝાડ, જાત જાતનાં વેલીપુલ, સુંદર ક્યારાઓ, મળના વેલ મંડપો, વગેરે ખુશ કરે તેવું છે. સવાર સાંજ લોકો અહીં ફરવા અને હવા ખાવા માટે આવે છે. પાસે શેઠ બહેચરદાસ અંબાઈદાસની મીલ છે. વિક્ટોરિયા બાગની થાડે છેટે આઈ. પી. મિશનનું દેવળ, મિશન સ્કુલ, દીવાની-ખાતુ, ભદ્રનો કિલ્લો. ડાબી બાજુના રસ્તા પર સંસારસુધારા હોલ છે. તેના મેડા ઉપર દેશહિતના કામ કરનારાં મંડ-ગોની ઓફિસો છે. અને નીચે સસ્તુંસાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલ-યની ઓફિસો છે. આ કાર્યાલય સ્વામિ અખંડાનંદ લિજીક ચલાવે છે, તેમાં ગુજરાતી ભાષાનાં સારાં પુસ્તકો પ્રગટ કરી જીજ કીંમતે વેચે છે.

કિલ્લા—શહેરની અંદર કિલ્લા બે છે. એક ભદ્રનો અને બીજો ગાયકવાડની હવેલીનો એ કિલ્લો (ગાયકવાડની હવેલી) એ નામે ઓળખાય છે. તે રાયખડ અને ખાન-જહાન દરવાજા વચ્ચે મરાઠાઓએ મરાઠા અને મોમીનખાન વચ્ચે શહેરની રાજ્યસત્તાની વહેંચણી થયાથી ઈ. સ. ૧૭૩૮ માં બાંધ્યો હતો, હાલ ત્યાં પોલીસ હેડક્વાર્ટર્સ છે. અને તેથી ત્યાં કેટલાક ઉપરી પોલીસ અમલદારો અને સિપાઈઓ રહે છે. શહેરમાં બે કંઈ ગુન્હા બને તેની નોંધ અહીં થાય છે. લગ્ન વખતે વાજાની રજાચીટ્ટી પણ ત્યાં આગળથી મળે છે.

પ્રાર્થનાસમાજનું મંદિર—તેમાં દર રવીવારે ઘણા માણસો ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે આ મંદિરની સામે ટ્રેનિંગ કોલેજ છે.

પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગકોલેજ—જેમાં ગુજરાતી શાળાઓ માટે પુરૂષ શિક્ષકો તૈયાર થાય છે.

મહાલક્ષ્મી ફિમેલ ટ્રેનિંગકોલેજ—જેમાં કન્યાઓ માટે સ્ત્રી શિક્ષકો તૈયાર થાય છે.

લોગાનાથ લેડીઝ ઇન્સ્ટિટ્યુટ—એટલે સ્ત્રીઓ માટેની લાયબ્રેરી મહાલક્ષ્મી ફિમેલ ટ્રેનિંગકોલેજની સામે છે. કોઈ કોઈ વાર લાખણ માટે પણ એ વપરાય છે. અહીંના ચોગાનમાં કેળવાયેલી સ્ત્રીઓ ટેનીસ વગેરે રમતો રમે છે.

પારસી દેવળ અગિઆરી—ત્રણ દરવાજાથી આવતા રસ્તે ખામાસા ગેટ નજીકમાં એ દેવળ છે. તેમાં એક મોટા કુંડમાં અગ્નિ રાત દિવસ સળગતો રહે છે. પારસીઓ તેને પૂજે છે.

ખામાસાગેટ—પોલીસથાણું—જમાલપુર અને એલિફન્ટરોડ તરફ જતા રસ્તાના નાકે આ ગેટ છે.

વૈશ્ય સભા—જમાલપુરના રસ્તે છે. ત્યાં મેશ્રી વાણીઆના ગરીબ છોકરાઓને રાખી કેળવણી અપાવે છે.

તેનું ફંડ સાંચું છે, સને ૧૯૦૩ ની સાલમાં તેની સ્થાપના કરવામાં આવેલી છે.

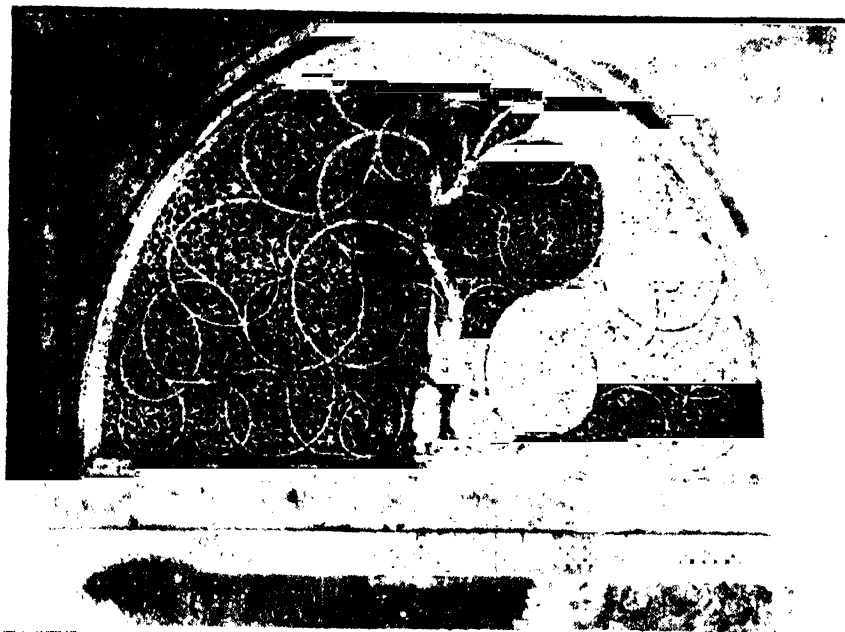
મ્યુનિસિપાલિટિ—ખામાસા જેટલી આગળ પૂર્વ તરફ પાનકોરના નાકા તરફ જતા રસ્તે ડાબી બાજુએ બગીચાવાળું લવ્ય અને વિશાળ મકાન છે તેને કોઠો પણ કહે છે તેમાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં ખાતાવાર ઓફિસો છે. મેમ્બરો જે ભાગમાં બેસે છે તેને ગાંધીહોલ કહે છે. કાયર રેશન શહેરમાં આગ લાગે ત્યારે તે ઓલવવાનાં સાધનો—પાણીના બંબો તથા મોટરો રાખેલી છે.

દાણાપીકું—કોઠાની પાસેજ મ્યુનિસિપાલિટિએ બંધાવેલું છે ત્યાં બધી જાતનાં ધાન્ય વેચાય છે. દસિણ દસકોઈ તાલુકાના મામલતદારની કચેરી છે. તેની પાસે હાઈસ્કુલ નંબર ૧ ની શાળા સરસ બંધાવેલી છે.

આસ્ટોડિયા ચકલામાં દસ્તુરખાનની મસીદ છે. કાળું ધાણુ છે. રાણી શિખ્રાની મસીદ છે.

માંડવીની પોળ—એ શહેરમાં સૌથી મોટી પોળ છે. તથા તેમાં બંને બાજુએ બીજી મોટી મોટી ૧૫-૨૦ પેટા-ખાળો છે. તેનું બીજું બારણું આસ્ટોડીયા ચકલામાં પડે છે. એ રોડને ઓલીફન્ટ રોડ કહે છે.

સીદી સૈયદની મસીદની બળી.

લાલ દરવાજા બહાર ઇશાન ખુણામાં અમદાવાદ વ-
સાવનાર સુલતાન અહમદશાહ ૧ લાના ગુલામ હીદી સૈયદ
જેના પર સુલતાનની બહુ મહેરબાની હતી. ધીરે ધીરે તે
ધનવાન અને સત્તાવાન થયો. શાહી હદમાંજ તેણે સુંદર
મસીદ બંધાવી છે. આ મસીદની અંદરના ભાગમાં પથર-
ની બળીઓ જોવા જેવી છે. બળીઓ ૧૦ ફુટ પહોળી છે.
અને ઊંચાઈમાં ૭ ફુટ છે. આખા એશીઆમાં આ બળી-
ઓનો જોટો નથી. આ બળીઓમાં ડાળાં, ડાળી, પાંખડાં,
પાંદડાં સાથે ઝાડ પથરની આરપાર કોતરેલું છે, તેનું કો-

તરકામ ઘણુંજ ઉમદા અને ઝીણામાં ઝીણું નકસી અને સુંદર છે. આ મસીદના સામે શેઠ મંગળદાસ ગીરધરદાસનો બંગલો છે.

સીદી સૈયદની મસીદ પાસેથી ખાનપુર દરવાજા અને બીજો મિરજાપુર થઈ દિલ્હીગેટ સુધી એ બે મોટા રસ્તા તેમજ ખાસ બજારમાંથી સલાપોસરોડ અને મિરજાપુર થઈ દિલ્હીગેટ તરફ પણ રસ્તો જાય છે. સલાપોસ, લાલદરવાજા અને મિરજાપુરરોડ એ પારસી લત્તો છે. આ રસ્તે પારસી ધર્મશાળા, હેડ પોસ્ટ ઓફીસ, મજુર ઓફીસ, ખ્રિસ્તી ઓફીસ, આર. સી. હાઇસ્કૂલ, અને મોમનાની મસીદ છે. આર. સી. (રા. બા. રણછોડલાલ છોટાલાલ) હાઇસ્કૂલમાં અંગ્રેજી ધોરણ ચોથાથી સાતમા સુધી શીખવાય છે.

રતનપોળમાં—માણેકચોકમાંથી રતનપોળમાં થઈ હરીઆપુર જતાં રતનપોળમાં ખાસ કરીને અહીં સ્ત્રીઓના બરનું કાપડ વેચાય છે અને સોનારૂપાના દાગીના તૈયાર વેચનારાઓની દુકાનો છે. જરમનસીલવર મારકીટ ઘણી સરસ બનાવવામાં આવી છે તેની પાસે નગરશેઠ મારકીટ પણ છે, તેમાં કાપડના વેપારીઓની દુકાનો છે.

ઝવેરીવાડ—અહીં ગંગાબાઇ જૈન કન્યાશાળા છે.

પાંજરાપોળ—અહીં ઘરડાં, કામ કરવા માટે અશક્ત, અને અપંગ ઢોરો તેમજ જીવહિંસા થતી અટકાવવા માટે બકરાં, ઘેટાં, પાડા વગેરે રાખેલાં છે. શહેરમાંથી કૂતરા પકડીને બહારગામ મુકી આવવાનું કામ તે મહાજન કરે છે.

ઝવેરીવાડ થઈ પાંજરાપોળ થઈ આગળ જતાં હસતીખીખી-
નો ગોખલો છે. ત્યાંથી આગળ જતાં સ્વામિનારાયણનું
મંદિર આવે છે. ત્યાંથી આગળ જતાં કટકીઆવાડ પાસે
નવગળ પીરની કબર છે તે કબર નવ ગજ લાંબી છે. તેથી
તેને નવગળ પીર કહે છે.

પાનકોરનાકાથી દિલ્હી દરવાજા તરફ જતાં રસ્તે પીર-
મશાહનો રોજો, રોજા સામે હાલમાં કસ્તુરભાઈ શેઠે નમુના-
દાર હુકાનો કાઢેલી છે. સિવિલહોસ્પિટલ, શાંતિભુવન, આ-
નંદભુવન, માસ્તર, ભારતભુવન એ ચાર થીએટરો-નાટક-
શાળાઓ માટે છે.

દિલ્હી દરવાજાની સડકથી પ્રેમ દરવાજો જતા રસ્તે
લુણસાવાડા નજીક અચરતલાલ વેરાગીનું સંન્યાસી માટેનું
અન્નસત્ર છે, આ અન્નસત્રના મકાન ઉપરના ઉંચા મિનારા
ઉપર ચારે તરફ જોઈ શકાય તેવું ભદ્રના ઘડિઆળ જેવું
મોઢું વાગતું ઘડિઆળ છે, તેમાં કલાકના આંકડા ગુજરાતી
છે. આ રસ્તાને જાનકીરોડ કહે છે. શેઠ મંગળદાસ ગીરધર-
દાસે પાર્વતીબાઈ સુતિકાગ્રહ નામનું પ્રબોધીત દવાખાનું
ખંધાવેલું છે તેમાં સુત્રાવડ ખાતાનો હોલ છે. આગળ જતા
સન્યુદાસજી મહારાજની જગા અને મંદિર છે. તેમાં
હમેશાં સવારે ૭ા થી ૮ા સુધી કથા બેસે છે. તેની સામે
પ્રેમ દરવાજો આવે છે. તેની પાસે જનાવરો માટેનું દવા-
ખાનું આવેલું છે.

માણેકચોકમાં લીલો મેવો અને કંદોઈઓળમાં જાત-

જાતની મિઠાઈ વેચાય છે. ત્યાંથી આગળ ડાબા હાથ તરફ કાળુપુર જવાનો રસ્તો છે.

રા'મંડળિક—ખાનજહાનની કબર—સુલતાન મહમદબેગડાએ જુનાગઢ જીતી ત્યાંના રાજા રા'મંડળિકને કેદ કરી અમદાવાદ આણ્યો. અહીં તે મુસલમાન થયો. સુલતાને તેને ખાનજહાનનો ઇલ્કાબ અને જાગીરો આપ્યાં હતાં, મુસલમાનો તેને પીર તરીકે પૂજે છે. તેની કબર કંદોઈઓળની દુકાનમાં આજે પણ છે. કંદોઈઓળથી જમણા હાથ તરફ ચાંદલાઓળ થઈ એક રસ્તો સાંકડીશેરીના નાકે થઈ આસ્તોડીઆ જાય છે.

ચાંદલાઓળમાં—દાગીના રસવા, ચાંદલાઓ બનાવવાનું કામ, સ્ત્રીઓની ચાળીઓ શીવવાનું કામ, પતરાં પડીઆ વાળાઓની દુકાનો, સોનારૂપાના દાગીનાની દુકાનો, બંગડીઓવાળાની દુકાનો, માતાની આંગીઓ બનાવવાની દુકાનો વગેરે છે.

ચાંદલાઓળથી પુલ તરફ વળતાં ગાંધીવટાની અને કાગદીઓળ કાગળો વેચનારની દુકાનો છે, ચોપડા નવા જુના બાંધવાનું કામ પણ અહિં આગળ થાય છે. આગળ ચાલતાં ડોસીવાડાની પોળમાં પેસ્તાંજ જૈન દેરાસર અને છેક ખુણામાં ગોસાંઈજીનું મોટું મંદિર છે. તેમાં નટવરલાલ અને શ્યામલાલની મૂર્તિઓ છે. વૈષ્ણવવલ્લભી સંપ્રદાયનું આ મંદિર શહેરમાં મોટામાં મોટું અને જાણીતું છે. ડોસીવાડાની પોળ સામે ક્તાસાની પોળ છે, આ પોળ તોડીને

રીચીરોડ ઉપર જવાનો રસ્તો કયો છે. આ રસ્તાની બાજુએ મહાવીરસ્વામીનું વિશાળ નૈન દેરાસર છે.

ટંકશાળ—કાળુપુરના રસ્તે જહાંગીર પાદશાહે સ્થાપેલ ટંકશાળનું વિશાળ ગંજવર પાદશાહી વખતનાં થએલાં મકાનોમાંનું જોવાલાયક મકાન છે. તેમાં હાલ છોકરાઓની અંગ્રેજી તથા છોકરીઓની નિશાળ ખેસે છે. વીસાપોરવાડ મેશ્રી વાણીઆની પણ વાડી જોવા જેવી છેજ.

ધનાસુતારની પોળમાં—અંબાજી માતાનું મંદિર ઘણું જીનું છે. બહુચરાજીનું મંદિર, રણછોડજીનું મંદિર ગુંદીની પોળમાં છે. પોળ પણ ઘણી મોટી છે તેમાં ૧૫૦૦ ઘરો છે. તેમાં ગજજર રમણલાલ ગોરધનદાસનું મકાન જોવા જેવું છે.

પાંચપટીમાં—કાગળના મોટા વેપારી કાગદીઓની દુકાનો છે.

કાળુપુરમાં—હવાટાવર હાલમાં બાંધવામાં આવેલો છે. તેમાં ભદ્રના ઘડીઆળ જેવું મોટું વાગતું ઘડીઆળ છે. શક્કરખાનની મસીદ છે. મીટ માર્કેટ છે.

ભદ્રથી માણેકચોક, રીચીરોડ, રીડરોડ, ચાર રસ્તા થઇ રેલ્વે સ્ટેશન સુધી ધોરી માર્ગ જાય છે. ત્રણ દરવાજાથી માણેકચોક તરફ જતાં સામસામી દુકાનોની હારો છે તેમાં જમણી તરફની ઘણીખરી દવા વેચનારાની દુકાનો છે. બાલેન્ટાઇનની હવેલીમાં પ્રોપ્રાયટરિ હાઇસ્કુલ છે. મેડાના ભાગમાં ખરોડા બેંકની શાખા કામ કરે છે.

પાનકોર નાકા સામેનો રસ્તો દાણાપીઠું અને કોઠા પાસે થઈ આસ્ટોડિઆ રોડને મળે છે. તે રસ્તા પર દાદાભાઈ લાયબ્રેરીનું નવું મકાન બંધાવેલું છે.

વલંદાનીહવેલી—રીચીરોડ પર વલંદાની હવેલી આવેલી છે. વલંદા અમદાવાદમાં ગળી, સુતર અને છીંટનો વેપાર કરવા આવેલા ત્યારે તે (ઇ. સ. ૧૬૧૮ માં) બંધાવેલી હતી. આ હવેલીમાં હાલ ઇમ્પિરિએલ બેંકની શાખા કામ કરે છે. અંદરના ભાગમાં ગેઘટી થીએટર છે. તેમાં વિકટર સીનેમાના ખેલો થાય છે. એમ્પાયર થીએટરમાં પ્રતાપ સીનેમાના ખેલો થાય છે.

રીચીરોડની સડક પર પુસ્તકો વેચનારા, સોનારૂપાના દાગીનાના રોલ, ઘડિઆળીની દુકાનો, શહેરમાં સૌથી મોટી લક્ષ્મીવિલાસ હોટલ બીજી હોટલો, સીનેમા-ડી-ડ્રાન્સનું મકાન, અને બીજું ઊંચું મોટું ભવ્ય મકાન છે, તેમાં સેન્ટ્રલબેંક અને વીમા કંપનીઓની માણેકચોક પોસ્ટ વગેરે ઓફિસો છે. નીચે કાગદીઓળમાં થઈ કાળુપુર જતા રોડ ઉપર બાંધેલા પૂલને ફર્નાન્ડીઝ પૂલ કહે છે. ફર્નાન્ડીઝના માજીસ્ટ્રેટના નામ ઉપરથી પડ્યું છે. રીચી નામના કલેક્ટર સાહેબના વખતમાં આ સડક થયાથી તેનું નામ રીચીરોડ કહે છે. આ માર્ગે સડકની બાજુએ ભોંયમાં બાલાહનુમાનનું નાનકડું સુંદર મંદિર છે તેની પાસે થઈ ખાડીઆ તરફ રસ્તો બંધ છે. ત્યાંથી આગળ ચુડગરઓળ આવે છે.

પાંચકુવા પાસેના ચાર રસ્તામાંનો ઉત્તરનો કાળુપુર તરફ જતાં માર્ગને મળે છે, દક્ષિણનો ખાડીઆમાં બંધ છે.

ખાડીઆમાં ઘણા ભાગે ક્ષત્રી અને નાગરપ્રાદ્યુષ્ય ગૃહસ્થોનાં વિશાળ મકાનો છે. આ કેમો મૂળથીજ મુત્સદ્દી ગણાય છે. આ લત્તાની વસ્તી સુઘડ કેળવાએલી અને સુધરેલી છે.

ખાડીઆ ગેટથી એક માર્ગ સારંગપુર, અને બીજો સીધો રાયપુર જતાં રાધાવલ્લભનું મંદિર છે. પૂર્વમાં સારંગપુરમાં જઈએ એટલે સારંગપુર દરવાજો આવીએ, અહીં રણુછોડાનું તથા બીજાં કેટલાંક હિંદુ મંદિરો અને પંચ-મુખી હનુમાનનું મંદિર દોલતખાનામાં એક તોડાની તથા મહમદઘોરીની મસીદ જોવા લાયક છે.

સારંગપુરથી રાયપુર જવાની સડક છે. ત્યાં શારદા મઠ, ભાઈશંકર નાનાભાઈની હવેલી પાસે તેમના નામની લાયબ્રેરી, નિશાળ, દેવાખાઈનું દવાખાનું છે, પાસે દ્વારકા-નાથનું મંદિર છે.

ઉત્તરે શાહપુર છે ત્યાં રા. બ. રણુછોડલાલ છોટાલાલની મિલ છે નજીકમાં રોકડીયા હનુમાનનું મંદિર છે. શેખ હુસેનઅહમદ ચીતશીએ બંધાવેલી મસીદ છે.

રાયપુર દરવાજાથી જળોવાળી નાકાથી ખાડીઆના ચાર રસ્તા સુધીને ચીનુભાઈ રોડ કહે છે.

શહેરમાં ઉંચાણવાળી જમીન ખાડીઆ, કાળુપુર અને રાયપુરની છે. અને નીચાણવાળી જમીન જમાલપુર અને રાયખડની છે.

પોળો—અમદાવાદમાં ખડકીઓ અને પોળો પુષ્કર છે. નાનામાં નાની ૧૦-૨૦ ધરની તે ખડકી અને સાધારણ

મોટી ૨૦૦ કે તેથી વધારે ઘરોની પોળ કહેવાય છે. દરેક પોળને સરીઆમ રસ્તા ઉપર દરવાજાના ઘાટનું બારણું હોય છે, કેટલેક સ્થળે તે બારણા ઉપર નાનું મેડાબંધી મકાન હોય છે. મેડા પર હમેશાં રાત્રે અને જરૂર જણાય તો દિવસે ચોકીનું કામ કરનારાને પોળીઆ કહે છે.

શહેરમાં સૌથી મોટી આશરે ૨૪૦૦ ઘરની માંડવીની પોળ છે. તેમાં બંને બાજુ મોટી મોટી ૧૫-૨૦ પેટાપોળો છે. બીજી ૧૫૦૦ ઘરની ધનાસુતારની પોળ, રાજમહેતાની પોળ, હાબપટેલની પોળો છે. તેમાં પણ બન્ને બાજુએ મોટી મોટી પેટાપોળો છે. ખાડીઆમાં પખાલીની પોળ, તળીઆની પોળ, ઢાળની પોળ દરીઆપુરમાં વાડીગામ, શાહપુરમાં મંગળપારેખનો ખાંચો વગેરે બીજી ઘણી મોટી પોળો પણ જુદા જુદા લત્તામાં છે.

શાહપુરથી સાબરમતી નદી ઉપર એક નવો ત્રીજો પૂલ લોકોની સરળતા ખાતર બાંધવાનું નક્કી થયું છે.

સ્ટેશનથી ભદ્રકાળી સુધી સીધી સડક છે, તે સડક હાલમાં ત્રણ લાખ રૂપીઆ ખર્ચથી નવી બનાવવામાં આવે છે. ભદ્રથી સ્ટેશન સુધી ભાડાની મોટરો આખો દહાડો ને રાત્રે દોડે છે. એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જવા સારૂ ભાડાની ઘોડાગાડીઓ અને મોટરો પણ મળે છે, માલ લાવવા લઈ જવા માટે અને શહેરમાંનો કચરો ઉપાડવા માટે મોટર લારી દોડે છે. તે સિવાય મારવાડી મજૂરો હાથવડે લારીમાં

અને બીજાઓ ગાડાં ઉંટ, ગધેડા અને પોઠી મારફતે માલ લાવે છે અને લઈ જાય છે.

ટેલિફોન—એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે વેપારના કામકાજ સંબંધમાં સહેલાઈથી વાતચીત કરી શકાય, અકસ્માત વખતે તરતજ જેને તેને ખબર મળી જાય માટે શહેરમાં અને શહેર બહાર તેમજ અમદાવાદથી મુંબઈ સુધીનું ટેલિફોનનું જોડાણ કરેલું છે.

શહેરના દરવાજા બહારનાં જોવાલાયક સ્થળો.

શાહપુર દરવાજા બહાર—કાગળનું કારખાનું ગુજરાત કેમિકલ વર્ક્સ, શાન્તિસદન સ્મશાનગૃહ છે. શાહપુર દરવાજા બહારથી સાબરમતી ઉપર ત્રાંસો સત્યાગ્રહ આશ્રમ તરફ જતો જખરો મોટો નવો પૂલ બાંધવાનું નક્કી થયું છે.

દિલ્હીદરવાજા બહાર—માધવપરં, હડીસીંગનુંઢહેરં ગાંડાની ઈસ્પિતાલ, દૂધેશ્વર, પાણીની ટાંકી, ભીમનાથ, દરીઆખાનનો ઘુમટ, માધવલાલ હોસ્ટેલ, શાહીબાગ, કાંપ, સાબરમતી વગેરે ઠેકાણે જવાય છે.

ગાલીચાનું કારખાનું—એ હડીસીંગના દેરાસરના પાછલા ભાગમાં આવેલું છે. તેમાં સુંદર ગાલીચા વણાય છે.

ગાંડામી હોસ્પિટલ—શેઠ હડીસીંગના દેરાસરના દરવાજા સામે સડકની સામી બાજુએ એ દવાખાનું છે. તેમાં ગાંડા બી પુરૂષોને સરકાર તરફથી રાખવામાં આવે છે.

પેઈન્ટર બાગ—શેઠ હઠીભાઈની વાડીથી ઉત્તર તરફ જમણા હાથ તરફ કાંપમાં અને બીજો ડાબા હાથ તરફ શાહીબાગ તરફ રસ્તો જાય છે. આ બે રસ્તા ફંટાય છે; તેની વચ્ચે પેઈન્ટર બાગ છે.

કાંપ—કાંપના રસ્તે બેઉ બાજુએ વિશાળ ઘટાદાર મકાનાં ઝાડ શીતળછાયા આપી રહ્યાં છે. કાંપમાં ગોરૂં તેમજ દેશી લશ્કર રહે છે. તેમને રહેવા માટેની બરાકો અને મકાનો છે. કેમ્પના હુમાનજીનું મંદિર ખુલ્લા મેદાનમાં છે, કેન્ટોન્મેન્ટ મેજસ્ટ્રેટની કોર્ટ છે.

શાહી બાગ—દિલ્હીના પાદશાહ શાહજહાંએ ત્રણસો વર્ષપર રાજમહેલ બગીચા સાથેનો પોતે ગુજરાતમાં સુબો હતો. ત્યારે સને ૧૬૨૨ માં સાસરમતીના કાંઠે બંધાવ્યો હતો; તેથી શાહજહાંના નામપરથી તેને શાહીબાગ કહે છે. તેમાં હાલ ઉત્તર વિભાગના કમિશનર સાહેબ રહે છે. બેરો-નેટ સર શેઠ ચીનુભાઈનો વિશાળ બંગલો નદી કાંઠે છે. તે જોવાલાયક છે. તેની પાસે થઈ રેલવે જાય છે.

લીમનાથ અને ખડગ ધારેશ્વર—શાહી બાગના બંગલાની નજીકમાં એ બે શિવાલયો છે. લીમનાથનો ચો-વારો બાંધેલો છે. તેનાં પગથીયાં નદીમાં પાણી સુધી બાંધેલાં છે, આ સ્થળે શ્રાવણ વદી ૭-૮ ને ભાદરવા સુદી ૮ના દહાડે મેળા ભરાય છે. શેઠીઆ લોકોના બંગલા જોવા જોવા બાંધેલા છે.

માધવલાલ હોસ્ટેલ—શાહીબાગથી પાછા ફરતા રા. બા. રણછોડલાલ છોટાલાલ હાઈસ્કૂલમાં ભણતા પરગામી

વિદ્યાર્થીઓ માટેનું હોસ્ટેલ-બોર્ડિંગ છે, અને તે બેરોનેટ-સર ચીનુભાઈના પિતાના નામથી બંધાવેલી છે.

દરીઆખાનનો ઘુમટ—માધવલાલ હોસ્ટેલથી થોડે દૂર દૂધેશ્વર જતાં રસ્તાની ખાબુએ આ રોબનો ઘણો મોટો વિશાળ ઘુમટ છે. તેની લીંત અને ઘુમટની બહાર ૬ ફુટ છે. તે મહામૂદ બેગડાના વજીર દરીઆખાને બંધાવ્યો હતો. ત્યાં ભૂતપ્રેત, વળગાડ વગેરેનો વહેમ કાઢવા માટે લોકો આવે છે.

મોતી મસીદ—દૂધેશ્વર જતી સડકે એ સુંદર મસીદ છે.

પાણીની ટાંકી—શહેરને પાણી પુરૂં પાડવા માટે દૂધેશ્વરના ઓવારે એક વિશાળ ઉંચી ટાંકી છે. તેમાં પાણી લેવા માટે નદીના કાંઠા પાસે કુવાઓ ખોદી તેમાંથી યાંત્રિક બળે ઉપર ખેંચેલું પાણી નળ માટે ત્રણ મોટી ટાંકીઓ કરેલી છે તેમાં પાણી ભરી રાખે છે. ને તે પાણી મોટા નળ નાંખીને આખા શહેરને તથા મીલોને પાણી પુરૂં પાડે છે, હાલમાં શહેરમાં ટાઈમસર પાણી આપવામાં આવે છે, શહેરના ગરીબ લત્તા સીવાય બધા ભાગમાં લગભગ ઘેર ઘેર પાણીના નળ લેવાઈ ગયા છે, ઉંચી જમીનવાળા લત્તાઓમાં તો ખાસ કરીને તે ભાગની પોળોના ખાંચાઓમાં ભોંય-તળીયેથી ઉંચે પાણી ચડી શકતું નથી, શહેરમાં નળ દાખલ થયે લગભગ ૩૦ વરસ થયા છતાં, ને તે સર્વ સ્થળે પ્રસરેલા છતાં, હજી થોડાક હિંદુઓ ધર્મના સબબે, તેમ કેટલાક આ પાણી માફક ના આવવાના કારણથી તે ન

વાપરતાં કુવા અગર ટાંકામાંથી કાઢી વાપરે છે. શહેરમાં સુમારે ૬૦૦ પંચના કુવા છે. કેટલાક પુરાવી નાંખ્યા છે.

સત્યાગ્રહશ્રમ—દુધેશ્વરના ઓવારા સામે નદીની પેલીપાર મહાત્મા ગાંધીજી (મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી) નો આશ્રમ છે, અહીં વણાટશાળા, ગૌશાળા, રાષ્ટ્રીયશાળા, વિદ્યાર્થીગૃહ અને રસોડું એ ખાસ જોવા જેવાં છે.

દૂધેશ્વર—એ સાબરમતી નદીનો એક પવિત્ર ઓવારો છે. તેને દધીચીત્રપિના નામપરથી દૂધેશ્વર કહે છે. અહીં આગળ ચંદ્રલાગા નદીનો સંગમ સાબરમતી નદીની સાથે થાય છે તેથી તે આરો પવિત્ર મનાય છે. હિંદુઓ પોતાના પર્વના દિવસે અહીં ન્હાવા આવે છે.

દૂધેશ્વર શ્મશાનગૃહ—દૂધેશ્વર ઓવારો હિંદુઓમાં પવિત્ર મનાતો હોવાથી શહેરના લાવિક હિંદુઓ ખાસ કરીને મહાં આ ઓવારે કે પાસે બાંધેલાં શ્મશાનગૃહમાં બાળે છે.

ચીનાબાગ—દૂધેશ્વરના ઓવારા પાસે ચીનાબાગ છે તેમાંનો વિશાળ કુવો અને ભોંયર જોવા જેવાં છે. આ બાગ ચીનાઇવાળા શેઠે બંધાવ્યો છે.

ચીનુનાથ મહાદેવ—દૂધેશ્વરના ઓવારા પાસે સર ચીનુભાઈના નામથી ચીનુનાથ મહાદેવનું મંદિર બંધાવેલું છે. સર ચીનુભાઈએ લાખો રૂપીઆ ધર્માદા અને પરોપકારી કામો પાછળ ખર્ચ્યા છે.

સાબરમતી જોડ—આશ્રમની ઉત્તર દિશાએ અને

શાહીબાગની પાછળ સાબરમતીના સામા આવારે રેલવે પૂલની પડખે વિશાળ કેદખાનું—જેલ છે, તેમાં જે ગુન્હેગારોને કેદની સજા થઇ હોય તેમને રાખવાને સાબરમતીના સ્ટેશન સામે એક મોટું કેદખાનું કરેલું છે. સેન્ટ્રલ જેલના નામે ઓળખાય છે, ફાંસીની સજા ત્યાંજ દેવામાં આવે છે, કેદીઓની પાસે શેતરંજી, પાટી, ગલીઆ, ટુવાલ, ટેબલ, કલોટ, વગેરે વાળાવે છે. તે ઘણા સારાં ટકાઉ અને મજબુત હોય છે.

રેલવે પૂલ—શાહીબાગ અને ખેરોનેટ સર ચીનુલાઇના બંગલાની વચ્ચે થઇ અમદાવાદ અજમેર અને દિલ્હી જતી રેલવે મારે સાબરમતી ઉપર મજબુત પૂલ બાંધેલો છે, ને હાલમાં જે ગાડીઓ જાય તેવો નવો પૂલ સીમટથી બાંધેલો છે, તેની પેલી પાર જતી રેલવેનું સાબરમતીનું મોટું સ્ટેશન આવેલું છે; અહીં રેલવેના નોકરોને રહેવાના મકાનો અને બંગલા છે. વળી ત્યાં રેલવેને લગતાં આહિત્યોનો બહોળો જથ્થો રાખેલો છે, ને તે પુલ પરથી માણસોને જવાને મારે રસ્તો રાખેલો છે.

હરીઆપુર દરવાજા બહાર—માધવપરા નજીકમાં હડીપર અને બારડોલપર, અને હરીઆપુર દરવાજા સામે બિલાડીનો બાગ ને સ્વામિનારાયણનું મોટું મકાન આવેલું છે, હરીવલ્લભ મૂળચંદની મીલ, માણેકચોક મીલ, ને બીજી મીલો છે.

માધવપરામાં—ધી, ગોળ, કરીઆણાનો ને ચોખા વગેરેનું જખરૂં પીકું છે, ને જથાબંધ માલ શહેરમાં તેમજ

આસપાસના ગામડામાં જાય છે, ને દેશાવર ચઢે છે, જીનું અને નવું એમ બે માધવપરાના લાગ છે, ને પાસે હઠીપદ ને ખારડોલપરામાં તમાકુનો વેપાર સારો ચાલે છે, આ પરાં કોટની નીચાણમાં હોવાથી જ્યારે સાબરમતી નદી-માં રેલ આવે છે ત્યારે અહીં પાણીની બહુ બીક રહે છે.

પ્રેમદરવાજા બહાર—ખાપાલાલ શેઠની મોટી ફલોર આટામીલ, માણેકનાથવાળા મહારાજની જગા, શેઠ માણેકલાલની મીલો, તેલોઆ મીલ, તથા બીજી મીલો છે. સડકે થઈને અસારવા તથા મહાપ્રભુજીની બેઠકે જવાય છે.

કાલુપુર દરવાજા બહાર—મોટું દાણા બજાર, સાકર બજાર, ચેરંડા બજાર, ઘી બજાર, ગોળનું બજાર, ચોખા બજાર, કપાસીઆ બજાર વગેરે બજારો છે, કાળુપુરથી સીધી સડકે રેલવે ઉપર પથરનો મોટો પુલ બાંધ્યો છે, તે સડકેથી સરસપુર, નરોડા, અસારવા ને કાળુપુર સ્ટેશને જવાય છે.

અસારવા—આશાવળ પહેલાં ત્યાં આશાભીલનું રાજ્ય હતું. તેથી તે જગો અશાવળ કહેવાતું તે પરથી અસારવા કહેવાય છે. પ્રથમ કરણ સોલંકીએ કરણાવતી નગરી વસાવેલી, અને તે પછી સુલતાન અહમદશાહ પહેલાએ આશાભીલને હરાવી અમદાવાદ વસાવ્યું એમ કહેવાય છે, આ સંબંધમાં એક કહેવત ચાલે છે કે:—

“કુતેપર જળ સસલા આયા,

“તળ પાદશાહે શહેર બસાયા.

એટલુંજ નહિ, પણ અહિં આવેલું અશાવળ, પુરા-
તન કાળમાં મ્હોટું ગામ હતું, આપારના રાજ માર્ગ ઉપર
હોઇ દેશ પરદેશમાં જાણીતું હતું, બારમા સૈકામાં તે સારી
વસ્તીવાળું, ઉદ્યોગી, વ્યાપાર, અને હુન્નર કળાવાળું તથા
ધનવાન હતું, એમ પરદેશી મુસાફરોના અહેવાલ ઉપરથી
જણાય છે.

અસારવા—રેલવે સ્ટેશન—પ્રાંતીજ, તલોદ, હિંમત-
નગર, ઇંડર થઇ ખેડબ્રહ્મા સુધી જતી રેલવેનું એ રેલવે
સ્ટેશન છે.

આચાર્યજી મહા પ્રભુજીની બેઠક—અસારવા
ગામ અને સ્ટેશન નજીક વૈષ્ણવી વદલભી સંપ્રદાયના આ-
ચાર્યજીની બેઠક છે, તેથી ભાવિક વૈષ્ણવો દરરોજ દર્શન
કરવા જાય છે.

દાદાહરિની વાવ—આચાર્યજીની બેઠક પાછળ અને
અસારવા સ્ટેશન પાસેજ એ વિશાળ વાવ છે, અને તે
મહમદ બેગડાની દાસી હરિ નામની સ્ત્રીએ બંધાવી હતી,
તે બંધાવતાં ત્રણ લાખ રૂપીઆ ખર્ચ થયો હતો. દાસી
હરિ પાસે બે કર્મીતી ઝાંઝર હતાં, તેમાંનું એક વેચી આ
વાવ બંધાવી અને બીજું વાવમાં નાંખ્યું હતું, આ વાવ
જોવા જેવી છે, ને તેનું કોતરણી કામ બહુ સરસ છે, દરેક
છોકરાએ એ વાવ જોઈ આવવી જોઈએ. વાવની કુલ લંબાઈ
૨૪૧ ફીટ કુટ છે અંદરનો મંડપ ૧૬ ફીટનો છે.

માતર ભવાની વાવ—અસારવામાં આ વાવ ઘણી

જીની છે, કરણાવતી નામનું નગર, જેનું માત્ર હાલનું અસારવા ગામડું રહી ગયું છે, તેનો તે સમયના અંધકામ તથા કારીગરીમાં આ વાવ એક રહી ગયેલો નમુનો છે. અંદર જવાનાં પગથીયાંની બંને બાજુએ ગોટા મજબુત થાંભલાઓ ઉપર ખુદલાં ઘાળાં મુકેલાં છે, નીચે કુવાની સામી બાજુએ એક ગોખલામાં માતા લવાનીની મૂર્તિ છે, અને કુવાની આસપાસની સાંકડી પગથી ઉપર થઈને તેની પાસે જવાય છે, ને દરરોજ તેની પૂજા થાય છે, શ્રાવણવદી અમાસના દહાડે મોટો મેળો ભરાય છે, તેની પાછળ મોટું તળાવ છે, દરેક છોકરાએ એ વાવ જોઈ આવવી જોઈએ.

નીલકંઠ મહાદેવ—અસારવામાં ઉત્તર દિશાએ એ શિવાલય છે, શ્રાવણની અમાસે અહીં મોટો મેળો ભરાય છે. આ મહાદેવનાં દર્શન કરવા શહેરમાંથી ઘણા લોકો દરરોજ જાય છે. કાળુપુરથી ત્રીધી સડક રેલવે ઉપરના પથરોનો પુલ યોળાંગી સરસપુર જાય છે.

સરસપુર—કાળુપુર દરવાજાની પૂર્વ દોઢ મેલને છેટે આ મોટું પંથ છે, તેની આસપાસ ડોઢ છે, અને તેને ચાર મોટા અને એક નાનો એમ મળી પાંચ દરવાજા છે, અહીં ગાડાનાં પૈડાં સારાં બને છે. આ પરાની પાસે શાંતિદાસનાં જીનાં દેવળનાં બંડેરો છે. દક્ષિણમાં મલેક સાખાનનું મોટું તળાવ છે, પોટલીઆ મસાણુ સરસપુર દરવાજા બહાર છે, રંગાટી કામ સાફ થાય છે, દવાખાનું તથા નિશાળ જોવા જેવાં છે, શ્રી નાથજીનું મંદિર તથા સલમપરાના હનુમાન જોવા જેવાં છે.

કાળુપુર અને પાંચકુવા વચ્ચે સાકરબજાર, કપાસીઆ બજાર, એરંડાબજાર, રેવડીબજાર, મસ્કતીમારકીટ વગેરે છે.

પાંચ કુવા દરવાજા બહાર—કાપડની દુકાનો, મહાજનનો બનાવેલો પુઆરો છે, રણછોડલાલ હોસ્પિટલ રેવાબાઈ જ્યુબિલિ હોસ્પિટલ છે. તેમાં સુવાવડ માટે સ્ત્રીઓને રાખવાની સારી સગવડ છે.

સારંગપુર દરવાજા બહાર—માધુ બાગ, મીઠાની વખાર, માધુભાઈની મીલ, ધુજતા મીનારા, સીદી બશીરની મસીદ, લાકડાંની ઘણી લાટીઓ છે—ગોમતીપુર જવા માટે કાળુપુર જેવો નવો પથરનો પૂલ રેલવે ઉપર બાંધવામાં આવ્યો છે, માધુભાઈ મીલ આવેલ છે.

માધવબાગ—સારંગપુર દરવાજા બહાર મરહુમ સર ચીનુભાઈએ તેમના પિતાના સ્મારક માટે તૈયાર કરાવ્યો છે. આ બાગમાં તેમના દાદા રા. બા. રણછોડલાલ છોટાલાલનું તુંદર સફેદ આરસનું બાવલું મૂકેલું છે, આ બાગમાં પુરૂષ વર્ગ અને સ્ત્રી વર્ગ માટે એમ બે અલગ ભાગો છે. સ્ત્રી વર્ગ માટેનો ભાગ જ્યુબિલિ હોસ્પિટાલની લગોલગ આવેલો છે, તેથી આ દવાખાનામાંથી સ્ત્રીઓ જઈ શકે તેવી ગોઠવણ છે.

ધુજતા મીનારા—સારંગપુર દરવાજા બહાર ગોમતીપર પાસે રેલવે સ્ટેશનથી થોડે દૂર એ મિનારા છે. તે જોવા લાયક છે.

મીઠાની વખાર—સ્ટેશન સામે મીઠાની મોટી વખાર છે.

સીદી બશીરની મસીદ—રેલવે સ્ટેશનની નૈઋત્યમાં આ મસીદ છે. બશીર સુલતાન અહમદીદ્વાનો શુલામ હતો.

નરસિંહજી—સારંગપુરથી ગોમતીપુર જે સડક બાય છે તેની બાજુમાં એ મંદિર છે. ત્યાં એસતું વર્ષ કારતક સુદી ૧ ના રોજ લોકો દર્શન કરવા બાય છે તેથી ત્યાં મોટો મેળો ભરાય છે.

ગોમતીપુર—એ અમદાવાદનું પંદ્રે છે. શામળકવિની જન્મભૂમિ હતી. તે વખતે તે વેંગણપુર કહેવાતું. અહીં કેટલીક મીલો છે.

વડની ગેટના દરવાજા બહાર—મહીપતરામ અનાથાશ્રમ, આટા મીલ અને મોતીલાલ હીરાલાલની મિલો વગેરે છે.

મહીપતરામ અનાથાશ્રમ—વડની ગેટનો નાનો દરવાજો સારંગપુર અને રાયપુર વચ્ચે પાડેલો છે તેની સામે આ આશ્રમ છે. અહીં નિરાધાર માળાપ વગરનાં ગરીબ છોકરાંને રાખી ઉછેરે છે. વળી અનાથ વિધવાઓને પણ અહીં રક્ષણ મળે છે.

રાયપુર દરવાજા બહાર—કામનાથ મહાદેવ, આપારાવ લોળાનાથ લાયબ્રેરિ, મિલો, દીવાસળીની મિલ વહોરાઓનો રોજો, કાંકરીઉં તળાવ, બળીઆકાકાનું સ્થાનક છે, સોમનાથ ભુદરે બંધાવેલો ટાવર જોવા જેવો છે. વાડી-આ આઇસ ફેક્ટરિ, અને આયર્ન ફેક્ટરિ આવેલાં છે.

કાંકરીઉં—રાયપુર દરવાજેથી પોણા માઈલ છેટે, એ સુંદર તળાવ છે. તે સુલતાન કુતુબશાહે બંધાવ્યું હતું તે શુમારે માઈલ દૂરતું છે. પૂર્વ તરફથી પાણી આવવા માટે સુંદર ગરનાળું છે; અને ફરતી પત્થરની પાળ અને માંહે ઉતરવા માટે પગથીયાં છે. તળાવની વચ્ચે નગીનાવાડી છે, તેમાં પહેલાં સુંદર મહેલ અને બગીચો હતો. અમદાવાદના સુલતાનોને ઉનાળામાં આનંદ મેળવવાનું હવા ખાવાનું એ શીતળ સ્થળ હતું. આ મહેલને ઘટામંડળ કહેતા, તે પડી જવાથી ત્યાં ૫૦ વર્ષપર હાલનું મકાન બંધાવ્યું છે. તેમજ તળાવ પુરી જવાથી એને અંગ્રેજ સરકારે દુરસ્ત કરાવ્યું છે. નગીના વાડીમાં જવા માટે પાકો રસ્તો બાંધેલો છે. ઘેરાવો ૨૧૫૩ વાર એટલે સવા માઈલનો છે વ્યાસ ૬૮૩ વારનો છે ક્ષેત્રફળ ૭૬ એકર છે. શ્રાવણના બીજ સોમવારે અને દશેરાને દિવસે આ જગાએ મેળો ભરાય છે. અને અગ્નિ ખુણમાં શુશકર અને દેડકી એ બે નાનાં તળાવો છે. મણીપુર કાંકરીઆની દક્ષિણમાં, શેઠ મણીલાલ રણછોડલાલના નામથી એ ગામ વસાવેલું છે. તેથી તેને મણીપુર કહે છે.

આસ્તોડીઆ દરવાજા બહાર—કાગડાપીઠ, ઢોરોનું શુક્રવારનું બજાર, નવા પરામાં બહુચરાજી, શાહઆલમનો રોજો, ચંડોળા તળાવ છે. અને લાંલા, જેતલપુર પણ અહિંથી જવાય છે.

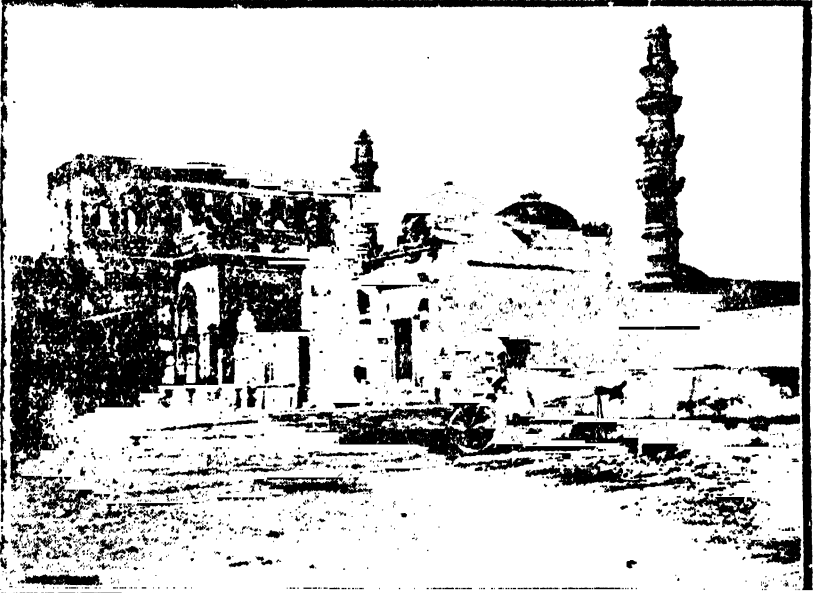
કાગડાપીઠ—એ રાયપુરથી આસ્તોડીયા જતાં છે. ત્યાં રગતપતીઆં, આંધળાં, લુલાનું દવાખાનું છે તેમાં તેમને

રાખવામાં આવે છે.

ઢોરોનો બજાર—હર શુક્રવારે શહેરમાં વેચવા આવતાં ઢોરો આસ્તોડિઆ હરવાબ બહાર ચોગાનમાં ઉભા રહે છે અહીં તેનો વેપાર ચાલે છે.

નવાપરાના બહુચરાજી—આસ્તોડિઆ બહાર બે મોટી સડકો છે તેમાંની દક્ષિણની સડકે બહુચરાજીનું દેવળ છે ત્યાં લોકો દર્શન કરવા જાય છે.

શાહઆલમનો રોજો.

શાહઆલમનો રોજો—બહુચરાજી માતાજીથી માંડી છેટે એ રોજો આવેલો છે. શાહઆલમ એ વટવાના

બુહાન ઉ-દીન કુતબ-ઉલ-આલમના પુત્ર અને સુલતાન મહમૂદ બેગડાના ધર્મગુરૂ હતા. તે ૪૫૦ વર્ષ પર મરી ગયા તેમની અહીં કબર અને રોજો છે. એ રોજોને પિત્તળની જાળીઓ છે. ઘુમટના ઉપલા ભાગમાં સોનું અને જવાહીર દિવ્દીના પાદશાહ જહાંગીરની બેગમ નુરજહાંના ભાઈ અસોફખાંએ જડાવ્યું હતું આ રોજોના બે ઉંચા ટોડા મિનારા છે. તથા રોજોની જગો સુંદર અને જોવાલાયક છે રોજોની નીચે મોટું ટાંકું છે. રોજોમાં ચોરસ-મેજો ભરાય છે. આ ચોરસમાં બહારગામથી ઘણા મુસલમાનો આવે છે.

ચંડોળા તળાવ—ચંડોળા તળાવ હાલ અમદાવાદનું એક જોવાલાયક સ્થળ ગણાય છે. આ તળાવ ઘણું મોટું છે. એનો વિસ્તાર ૧૮૧ એકરનો છે. એનું પાણી ખેતીવાડી માટે વપરાય છે. પહેલાં તળાવના કીનારા પથ્થરથી બાંધવાનો વિચાર હશે. આ તળાવ પ્રાચીન નથી. કોણે બંધાવ્યું, ક્યારે બંધાવ્યું અને એનું નામ ચંડોળા શાથી પાડ્યું એનો કાંઈ પત્તો લાગતો નથી. એને કિનારે નરસિંહજીનું મંદિર છે. તળાવમાં કમળ થાય છે.

જગન્નાથ મંદિર—જમાલપુર દરવાજા સામે એ મંદિર છે તેમાં ૪૦૦-૫૦૦ સાધુ રહે છે, ત્યાંથી અષાડ સુદી બીજે રથયાત્રાના ત્રણ રથ શહેરમાં ફરવા નીકળે છે.

સુએજ રોમ—શાહવાડીથી થોડે છેટે એ જગા છે. ત્યાં શહેરની ગટરોનું મેલું પાણી એકઠું થાય છે, તે વડે શાકભાજી પકવે છે. જમાલપુર દરવાજા પાસે શહેરનું ગટરોનું મેલું પાણી સાફ કરવાનું કારખાનું છે.

ખાનજહાન દરવાજા બહાર—ખ્રિસ્તીઓનું કબર-સ્તાન છે.

રાયબડ દરવાજા બહાર—નદી કાંઠે ધીપા રંગ દેવાંના કપડાં ધુએ છે. ગાયકવાડની હવેલીની દીવાલ છે.

ખાનપુર દરવાજા બહાર—શહેરના તાબુત લઈ જઈ ઠંડા કરે છે.

ગણેશખારીનો દરવાજા બહાર—સાબરમતી નદી આવેલી છે. અહીં નદી ઉપર પૂલ બાંધેલો છે, તે ઉપર થઈને નદીને પેલે પાર જવાય છે. પૂલના શહેર તરફના છેડા આગળ પાદશાહી હમામખાનું એટલે નહાવાની જગા છે. શહેરનો કોટ ચણવાનું કામ ત્યાંથી શરૂ થયેલું એમ કહેવાય છે. આ પૂલને એલીસપ્રીજ કહે છે. પ્રથમનો પુલ ભારે રેલમાં તણાઈ ગયાથી આ પૂલ સને ૧૮૬૨ માં બાંધેલો છે. એલીસ નામના કમીશનરના વખતમાં બાંધા-વ્યો તેથી તેનું નામ એલીસપ્રીજ આપવામાં આવ્યું છે. ઘોળકા તરફ જતી આગગાડીનું સ્ટેશનનું નામ એલીસ-પ્રીજ રાખેલું છે.

એલીસપ્રીજ—પૂલ સામે નદીપાર શેઠ સાહુકારોના બંગલા, સરકારી ગુજરાત કોલેજ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, પ્રીતમનગર, બીજી સોસાઈટીઓ, બેરામુગાની શાળા, દવા-ખાનું એ બેવા લાયક સ્થળો છે.

મેળા—હિંદુઓમાં પર્વને દીવસે થતા મેળા અને મુસલમાનોમાં ઉરૂસ એ પણ આનંદના દીવસો છે. આવા

દીવસોમાં પહેલાં બહુ રમતગમતો થતી અને લાખો માણસ મળતાં. હાલ પણ માણસો પ્રમાણમાં ઠીક લેગાં થાય છે, પરંતુ રમતગમતો સાધારણ હોય છે અને દેશી કરતાં વિલાયતી રમકડાંની દુકાનો વધારે હોય છે. નાનાં છોકરાંને આ મેળામાં ઘણોજ આનંદ આવે છે. શ્રાવણ મહિનાના બધા સોમવારે મેળા ભરાય છે. પહેલા સોમવારે બિલાડીના બાગમાં મહાદેવ છે તે જગાએ મેળો ભરાય છે; બીજા સોમવારે જમાલપુર દરવાજા બહાર કાશીવિશ્વનાથના મંદિર પાસે શાહવાડીનો મેળો ભરાય છે; ત્રીજા સોમવારે કાંકરિયા તળાવથી પૂર્વે આવેલા જગન્નાથ તથા એનાથી દૂર આવેલા સુખરાય મહાદેવનો મેળો ભરાય છે; એમાં ઘણા લોકો કાંકરિયા સુધી જઈનેજ પાછા આવે છે. શ્રાવણ વદ સાતમ અને આઠમે શીતળાસાતમ અને કૃષ્ણ જન્માષ્ટમીને દીવસે દિંદી દરવાજા બહાર હડીલાઈની વાડી પાસે મેળો ભરાય છે; એને ભીમનાથ ને ખર્જીધારેશ્વરનો મેળો કહે છે. લાદરવા સુદ આઠમે ધરે આઠમનો મેળો પણ ત્યાંજ ભરાય છે. શ્રાવણની અમાવાસ્યાને દીવસે અસારવા મેળો ભરાય છે. દશેરાને દીવસે કાંકરિયે મેળો ભરાય છે; ત્યાં શમી પૂજન થાય છે અને રાખડીઓ છૂટે છે. માણેકઠારી પૂનમે સારંગપુર દરવાજા બહાર રણછોડજીનો મેળો ભરાય છે. કારતક સુદ પડવા (નવા વર્ષ) ને દીવસે ગોમતીપુરમાં નરસિંહજીનો મેળો ભરાય છે, અષાઢની અમાસે હધિચિત્રવિના મહાત્મ્ય માટે દૂધેશ્વરનો મેળો ભરાય છે. ચૈત્ર મહિનામાં રામનવમીનો મોટો મેળો સ્વામીનારાયણના મંદિરમાં ભરાય છે. અસાડ સુદી બીજે રથયાત્રાનો મેળો

જમાલપુર દરવાજા બહાર આવેલા જગન્નાથજીના મંદિર-
માંથી ત્રણ રથ નીકળીને આખા શહેરમાં ફરે છે એ વખતે
સાધુ વીગેરે લોકો તરેહવારની રમતો તથા અખાડાના ખેલ
કરે છે. આ રથજત્રાનો મેળો કહેવાય છે.

મિલો—મિલ જોવા ગયા હોઈએ તો તે પરથી પણ
આપણને બહુ જ્ઞાન મળે છે. કાપડના વણાટ કામની મિલ
જોવા જઈએ તો બપોર પડે કે સંચાથી એક સાથે કેટલું
બધું કામ થઈ શકે છે. જુના વખતમાં લોકો હાથવતી વણ-
વાનું કામ કરતા, કપાસને પહેલાં ચરખાવતી પીલે, તેને
લોઢવું કહેતા. તેમ કરી કપાસમાંથી કપાસીઆ અને રૂ
છુટું પાડતા-પછી રૂને સોડતા સોટી વતી ખૂબ મારી
મારી છુટું કરતા પછી પીંજતા. પીંજ્યા પછી રેંટીયાવતી
કાંતતા અને ત્યારપછી શાળ પર કપડાં વણતાં-હવે લોઢ-
વાને માટે જીન થયાં છે. તેથી થોડા વખતમાં-હવે રૂ
તૈયાર થઈ જાય છે. સુતર કાંતવાની મિલમાં હજારો
રેંટીયા સપાટાબંધ કામ કરે છે અને દરરોજ મણુ બંધ
રૂ કાંતી નાંખે છે પછી વણવાની મિલમાં સુતર જાય છે
ત્યાં કેટલીક શાળો એક સાથે કામે લાગે છે અને રોજના
તાકાને તાકા વણી કાઢે છે શહેરમાં પહેલવહેલી મિલ
રા. બા. રણછોડલાલે સને ૧૮૬૧ ની સાલમાં અમદાવાદમાં
સ્થપાઈ તે પછી રા. બા. બહેચરદાસ અંબાઈદાસ લશ્કરીએ
અને શેઠ મનસુખલાઈ ભગુલાઈએ સ્થાપી હતી તે પછી
શેઠ મંગળદાસ ગીરધરલાલે અને શેઠ અંબાલાલ સારા-
ભાઈ તરફથી કેટલીક મિલો અને ખીજ કેટલાક શેઠીઆ-

ઓએ સ્થાપી છે, હાલમાં લગભગ ૭૫ મીલો ચાલે છે; ઇંગ્લાંડમાં મિલોનું શહેર માનચેસ્ટર છે, તેવું હિંદુસ્તાનનું માનચેસ્ટર અમદાવાદ શહેર ગણાય છે.

❧ અમદાવાદ શહેરનો કારભાર ❧

અમદાવાદ શહેર અંગ્રેજ સરકારને તાબે છે. અંગ્રેજ સરકાર આપણા રાજ છે, અને અંગ્રેજોના મહારાજ જ્યોજી આપણા શહેનશાહ છે. આખા હિંદુસ્થાન ઉપર તેઓનું રાજ્ય છે. પણ તેઓ કાંઈ અહીં રહેતા નથી, અમદાવાદ શહેરની અંદર રસ્તા પ્રાથમિક કેળવણી, લોકોપયોગી આંધ-કામ, પાણી પૂરું પાડવાનું કામ, લોકોની સુખાકારી સંભાળવાનું, વગેરે કામ અંગ્રેજ સરકારે વસ્તીને સોંપ્યું છે, સરકારી અમલદાર દેખરેખ રાખે પણ બહુ ભાગે કામ તો બધું લોકોજ કરે તે કામ કરવા માટે લોકો કાંઈ બધા હિંમત લેવા થઈ શકે નહિ. એટલે લોકો તરફથી નક્કી કરેલા માણસો ચુંટી કાઢે છે, આ સભાસદો દર ત્રણ ત્રણ વર્ષ નીમાય તથા ચુંટાય છે. લોકો તરફથી થતી સભાસદોની ચુંટણી વખતે ભારે ધમાધમી થાય છે. મ્યુનીસીપાલિટીના સભાસદો કમિશનરો કહેવાય છે. રૈયત તરફથી ચુંટાયેલા ૪૮ માણસો તથા સરકાર તરફથી ૧૨ મળીને એક સભા થાય છે. જેને મ્યુનીસીપાલ કોર્પોરેશન કહે છે. આ ૬૦ માણસોમાંથી એક પ્રમુખ તથા ઉપપ્રમુખ બે માણસોને ચુંટી કાઢે છે. પ્રમુખને બીજા સભાસદોની કમીટીઓ નીમવામાં આવે છે. ને તે કમીટી જુદા જુદા કામ માટે અમ-

લદારો નીમે છે. અમલદારોમાંથી સૌથી મોટો અમલદાર ચીફ ઓફિસર સાહેબ કહેવાય છે, અને તે બધું કામ લોકો તરફથી જ નીમેલા સલાસદોની બનેલી કોરપોરેશને નીમેલા અમલદારો ચલાવે છે, આવી આવી બાબતોનું રાજ્ય ખરી રીતે જોતાં લોકો પોતેજ કરે છે. લોકો પોતાની મેળે પોતાનું કામકાજ કરે અને રાજ્ય ચલાવે તેને સ્વરાજ્ય કહે છે. આટલું સ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપણા હાથમાં છે. મ્યુનિસિપાલિટીએ વ્યવસ્થા માટે મુખ્ય ભાગો વોર્ડ ઠરાવેલા છે.

કાળુપુર વોર્ડ નં. ૧-૨-૩   ખાડીઆ વોર્ડ નં. ૧-૨-૩
દરિયાપુર વોર્ડ નં. ૧-૨   જમાલપુર વોર્ડ નં. ૧-૨
શાહપુર વોર્ડ નં. ૧-૨   રાયખડ વોર્ડ નં. ૧
પરા વોર્ડ એ   પરા વોર્ડ બી   પરા વોર્ડ સી.

શહેરના ઘણા ખરા ભાગોના નામ તે તે ભાગમાં જે મોટા મોટા ઉમરાવો થઈ ગયા તેમના નામ પરથી પડ્યાં છે.

શહેરના ભાગો—શહેરના મુખ્ય ૧૮ ભાગો પાડેલા છે. ઉત્તર દિશામાં અનુક્રમે (૧) કાળુપુર (૨) દરિયાપુર (૩) ઝવેરીવાડ (૪) ઇડરીઓ (૫) ઘીકાંટા (૬) પાનકોર (૭) મીરજપુર (૮) ખાનપુર (૯) શાહપુર આવેલા છે.

દક્ષિણ દિશામાં (૧) સારંગપુર (૨) ખાડીઆ (૩) રાયપુર (૪) માણેકચોક (૫) આસ્ટોડિઆ (૬) જમાલપુર (૭) રાયખડ (૮) કારંજ અને (૯) ભદ્ર

એ પ્રમાણે ઉત્તર તરફના નવ અને દક્ષિણ તરફના નવ મળી કુલ અઠાર લાગે છે.

પરાં—શહેરની આસપાસ હાલમાં લગભગ ૧૫ પરાં છે.

દક્ષિણે—રાજપુર, હીરપુર, રઘનાથરૂ, ભવાનીપરૂ, બહેરામપરૂ, અને મણીપુર.

પૂર્વ—અસારવા, સરસપુર, અને ગોમતીપુર.

ઉત્તરે—માધવપરૂ, હઠીપરૂ, આરોલપરૂ, કુંલપરૂ, અને કંતોહપરૂ.

પશ્ચિમે—કોચરખ, અને માદલપુર.

વસ્તી—દર દસ દસ વર્ષે સરકાર આખા દેશની વસ્તીની ગણતરી કરાવે છે. છેલ્લી ગણતરી ૧૯૨૧માં થઈ હતી. તેમાં ઉપર જણાવેલા શહેરના લાગે તથા પરાંઓની મળી અમદાવાદની વસ્તી ૨૭૦૯૧૪ માણસની છે, અને તેમાં હજી વધારો થયાજ કરે છે. એમ કહેવાય છે કે એક વખત અમદાવાદ એટલું મોટું શહેર હતું કે તેમાં ૯ લાખ મકાનો, અને ૨૦ થી ૩૦ લાખ માણસની વસ્તી હતી ! ૧૦૦૦ તો મસીદો હતી ! શહેરની આસપાસ ફરતાં ૩૬૦ પરાં હતાં !

વોર્ડવાર વસ્તી—ખાડીઆ વોર્ડની વસ્તી ૩૩૧૦૯, કાળુપુર વોર્ડની વસ્તી ૪૨૩૪૧, દરિયાપુર વોર્ડની વસ્તી ૩૦૦૨૨, શાહપુર વોર્ડની વસ્તી ૩૩૯૧૧, રાયખડ વોર્ડની

વસ્તી ૧૫૧૮૩, જમાલપુર વોર્ડની વસ્તી ૩૦૬૮૪, પરા-
વોર્ડ એ, બી, સી, ની વસ્તી ૬૩૮૮૨. કુલ વસ્તી ૨૭૦૬૧૪.

હાલની વસ્તીમાં હિંદુ, જૈન, મુસલમાન, પારસી,
તથા ખ્રિસ્તીઓનો સમાવેશ થાય છે.

વેપાર—વસ્તીનો ચોથો ભાગ અત્યારે મીલોમાં કામ
કરે છે, બાકીનામાંથી કેટલાક સરકારી નોકરી, અને કાપડ,
અનાજ વગેરેનો વેપાર કરે છે.

અમદાવાદમાં કાપડ સુતરની લગભગ ૭૦ મીલો છે.
તે સિવાય ડાંગર ખાંડવાનાં, લોટ દળવાનાં, લોઢાના ઘાટ
બનાવવાનાં, અને તેલ પીસવાનાં, સાબુ, ગ્રસ, બટન, સોડા
વોટર, ડેરીઓ, છાપખાનાં વીગેરે સંખ્યાબંધ કારખાનાં છે.

ત્રણતાર—અમદાવાદનો મુખ્ય વેપાર ત્રણ તાર—
સુતર, રેશમ અને કસબ—છે, સુતરના તારમાંથી ઘો-
તીઆં, ચાદરો, સાડીઓ, જુદી જુદી જાતની છીંટો, તેમજ
બીજું ઘણું કાપડ બને છે. રેશમ અને કસબમાંથી કીન-
ખાબ, અતલસ, સાટીન, ગજ્યાણી, સાડી, બાંટ, સોળાં,
ચુંદડી, અલાયચા, ખંડ, મુગટા, પીતાંબર, મગીયાં, ચંદ્રકળા,
રેશમી અને કસબી ઘોતીજોટા તથા ચલોઠા, મશરૂ ભરત-
કામ, તોઇ, ફીત, મોજિઆં, ઝીકની કિનારી, તથા પાઘડી-
ઓ અમદાવાદમાં એવાં સરસ બને છે કે એક વખત આખી
દુનીઆમાં અહીંનો માલ વખણાતો !

ગાલીચા શાહપુરમાં સારા બને છે, તે ઠેઠ વિલાયત સુધી જાય છે. અમદાવાદમાં બનતા કાગળ અમદાવાદી કાગળને નામે ઓળખાય છે, અને તે ચોપડા બાંધવામાં વપરાય છે. પહેલાં શાહપુર, કોચરબ વગેરે સ્થળે જથાબંધ કાગળો બનતા, પરંતુ હાલમાં વિલાયતી કાગળો દેશમાં આવતા હોવાથી આ હુન્નર તદ્દન ભાંગી પડ્યો છે. દિવાસળીની બે મીલો છે, એક કાંકરીએ જતાં અને બીજી ગોમતીપુર જતે આવે છે, તેમાં બનતી દિવાસળી બહાર ગામ જાય છે. શહેરમાં બરફનાં ચાર કારખાનાં છે. એક નદીપાર, બીજું શાહીબાગ જવાની સડકે, ત્રીજું માધવપરામાં, અને ચોથું કાંકરીઆ તળાવ જતાં દિવાસળીની મીલની સામે આવેલું છે.

આયાત—બધી જાતનાં ધાન્ય, શાકભાજી, સુતરાઉ, રેશમી અને ઉનનું કાપડ, લોખંડ, કાચનો સામાન, દારૂખાનું, દવાઓ, ખાંડ નાળિયેર, રમકડાં, કાચ, ચંત્રો, કાગળ, કેરોસીન, કોલસા, પથ્થર, ઇમારતી લાકડું, વગેરે બહારગામથી આવે છે.

નિકાશ—સુતરાઉ, રેશમી કાપડ, કીનખાખ, કોતર કામ, ચામડાં, શાકભાજી, મિઠાઈમાં મરકી, ધાન્ય, ડાંગર, લાકડાં, વગેરે બહાર ગામ જાય છે.

વર્તમાનપત્રો—દૈનિક સંદેશ, અમદાવાદ સમાચાર નામનાં દૈનિક પત્ર નીકળે છે. અડવાડિક પ્રજાબંધુ, ગુજરાતી પંચ, પોલિટિકલસોમિઓ, નવજીવન, જૈન એડવોકેટ,

નૂતન ગુજરાત, અંગ્રેજીમાં ચંગદીયા, મહાત્મા ગાંધીજી તરફથી નીકળે છે. આ અઠવાડિક છાપાઓ છે, છાપાઓ દેશદેશાવરની ખબરો આપે છે. બીજા દેશોના રાજકારભારની વિગતથી આપણને માહિતગાર કરે છે. આપણા દેશમાં થતાં કામોથી જાણીતા બનાવે છે, અને લોકોનાં તથા રાજ્યોનાં જાહેર કામોપર યોગ્ય ટીકા કરે છે. વર્તમાન પત્રની આપણે ત્યાં હજુ બહુ અસર નથી, પણ વિલાયત અને બીજા આગળ વધેલા દેશોમાં તે તે ખાતુ પણ બહુ કીમતી સેવા બજાવનાર બની શકે છે. માસીકો પણ સારાં નીકળે છે. શહેરમાં લગભગ ૫૦ છાપખાના છે.

ટાઇપક્રાઉન્ડરિઓ—છાપખાનામાં વપરાતા ટાઇપ તૈયાર કરવા માટેનાં શાહપુરમાં બે કારખાનાં છે.

લાયબ્રેરિઓ-પુસ્તકાલયો—શહેરમાં વાંચન માટે ખાસ પુસ્તકશાળાઓ સ્થપાએલી છે. તેમાં મુખ્ય લાયબ્રેરિઓ નીચેની છે.

હીમાભાઈ લાયબ્રેરિ (ભદ્ર સામે). આપારાવ ભોળાનાથ લાયબ્રેરિ (રાયપુર દરવાજા બહાર). પાનકોરના નાકે નવા મકાનમાં દાદાભાઈ નવરોજી. રીચીરોડ પર બાલા હન-માન પાસે મણિલાલ રણછોડલાલ, સારંગપુરમાં ભાઈશંકર નાનાભાઈ, રાયપુરમાં વીરચંદ દીપચંદ, અતિલક્ષ્મી, ઢરી-આપુરમાં મિત્રમંડળ, કાલુપુરમાં લાલાલજીપતરાય, ઇંડરીઆ ચકલામાં લક્ષ્મીપ્રસાદ શંભુપ્રસાદ, અને ત્રણ દરવાજા પાસે ચંગમેન મોહમેડન એસોશિએશન, માંડવીની પોળમાં, તથા

ખીજી પોળોમાં લાયબ્રેરિઓ કાઢવામાં આવેલી છે. ધનાસુ-
તારની પોળમાં શાહ ગોવિંદલાલ રાયચંદ, તથા મોહનલાલ
ગોવિંદલાલ તરફથી સ્ત્રીઓના વાંચવાલાયક પુસ્તકોની ફરતી
લાયબ્રેરી કાઢેલી છે.

બેંકો—ધંધાની ઉથલપાથલ ઘણી થતી હોવાથી વે-
પાર માટે નાણાંની આપલેનું કામકાજ બેંકોમાં થાય છે.
અમદાવાદમાં આવી સાત બેંકોએ ઓફિસો ઉઘાડી છે.
તેમજ પેટા શાખાઓ પણ ખોલેલી છે. ઇમ્પરિઅલ બેંક
(બે શાખા) ઇંડિઆ (બે શાખા) બરોડા બેંક (ત્રણ દરવાજા
પાસે) નૈન બેંક (માણેકચોકમાં) ઇન્ડિયન બેંક (ત્રણ
શાખા) સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇંડિઆ (રીચીરોડ) જે દેશોમાં
બેંકો વધારે હોય તે દેશમાંનો વેપાર રોજગાર સારો ચાલે છે.

કલાકટાવરો—કાળુપુર ચકલામાં હવાટાવર, ભદ્રનેઃ
ટાવર, રાયપુર દરવાજા બહાર સોમનાથ ભુદરનો ટાવર,
અચરતલાલ અન્નસત્ર ઉપર દરીઆપુર ટાવર.

બાગ—શહેરની અંદર વિક્ટોરિઆ ગાર્ડન, મ્યુનિ-
સિપાલિટિનો બાગ, મીરજાપુરમાં નવો બાગ બનાવાનો છે,
રાયપુર દરવાજા બહાર નગીના વાડીનો બાગ, સારંગપુર
દરવાજા બહાર માધુબાગ, દિલ્હી દરવાજા બહાર પેન્ટર-
બાગ, શાહીબાગ, ચીનાબાગ.

નાટકશાળાઓ (થીએટરો)—આનંદભુવન (ઘીકાંટે
સિવિલ હોસ્પિટલની બાજુએ), શાંતિભુવન (ઘીકાંટે બ્રહ્મ-

ચારીની વાડીમાં), ભારતભુવન (ધીકાંટે ગેટ સામેની ગલી-
ના નાકે), માસ્તર (શેઠ મગનલાલની વાડી સામે), ગેઈટી
(વલંદાની હવેલી સામે).

સીનેમા-વિક્ટર (ગેઈટીથીએટરમાં), પ્રતાપ, ઇંગ્લિશ,
સીનેમા ડી ક્રાન્સ (રીચીરોડપર), નોવેલ્ટી (આનંદભુવન
થીએટરમાં), એમ્પ્રેસ (રેલ્વે સ્ટેશન સામે).

ચોઘડીઆં—પાદશાહના હજીરામાં, પીરમશાહના
રોજમાં અને રવામિનારાયણના મંદિરમાં નિયમસર ચો-
ઘડિઆં વાગે છે.

રમશાનગૃહો—હૃયેશ્વરમાં મુક્તિસદન, જમાલપુર-
માં ભાઈશંકર નાનાભાઈનું, સોમનાથ ભૂદરભાઈનું અને
શાહપુરમાં જૈનોનું ઉચ વર્ણના હિંદુઓ માટેનું શાન્તિ-
સદન વગેરે છે.

વલંદાનું કબરસ્તાન અને પારસીઓનું દખમું
પણ કાંકરીઆથી પશ્ચિમે થોડે દૂર છે.

દીવાખત્તી—આખા શહેરમાં વીજળીલાઈટ નાંખ-
વાની છે. વીજળીની ખત્તીના જોડાણથી ઘણાખરા કારખાના
ચાલે છે.

સ્ટેશનો—અમદાવાદમાં બે સ્ટેશનો છે; એક પૂર્વ
દિશામાં છે, તેને કાળુપુરનું સ્ટેશન કહે છે. બીજું સ્ટેશન
નદી પાર આવેલું છે, તેને એલીસપ્રીજનું સ્ટેશન કહે છે.

પ્રશ્નોત્તર માળા

સં દિશાઓ કેટલી છે ? જ૦ ચાર છે. સં ચાર દિશાઓના નામ બોલો ? જ૦ પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ. સં ખૂણા કેટલા છે ? જ૦ ચાર છે. સં ચાર ખૂણાનાં નામ બોલો ? જ૦ અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. સં અગ્નિ ખૂણા કેને કહે છે ? જ૦ પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે જે ખૂણા આવે તેને અગ્નિ ખૂણા કહે છે. સં વાયવ્ય ખૂણા કેને કહે છે ? જ૦ પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે જે ખૂણા આવે તેને વાયવ્ય ખૂણા કહે છે. સં ઇશાન ખૂણા કેને કહે છે ? જ૦ ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે જે ખૂણા આવે તેને ઇશાન ખૂણા કહે છે. સં નૈર્ઋત્ય ખૂણા કેને કહે છે ? જ૦ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેના ખૂણાને નૈર્ઋત્ય ખૂણા કહે છે. સં અનુભાઈ તું કઈ પોળમાં રહે છે ? જ૦ સાહેબ હું ધનાસુતારની પોળમાં રહું છું. સં ધનાસુતારની પોળમાં કઈ પોળમાં રહે છે ? જ૦ સાહેબ હું ગજગરના ચોકઠામાં રહું છું. સં ગજગરનું ચોકડું કેમ કહેતા હશે ? જ૦ સાહેબ ત્યાં આગળ ગજગર રમણલાલ ગોરધનદાસ નામના પ્રખ્યાત માણસ રહે છે, ને તેમની મોટી હવેલી આવેલી છે, તેથી તેને ગજગરનું ચોકડું કહે છે. સં તારી પોળમાં ખડકીઓ કેટલી છે ? જ૦ બે ત્રણ ખડકીઓ છે. સં ખડકી કેને કહેતા હશે ? જ૦ દશ બાર ઘર કે તેથી વધારે ઘર આવેલા હોય તેને ખડકી કહે છે. સં પોળ કેને કહેતા હશે ? જ૦ ખડકી કરતાં વધારે ઘરો આવેલા હોય તેને

પોળ કહે છે. સં શહેર કેને કહેતા હશે ? જં જેમાં
 હાર બંધ, છોબંધ ઘરો આવેલા હોય ને મોટાં બજાર
 આવેલાં હોય તેને શહેર કહે છે. સં અનુભાઈ તું કયા
 શહેરમાં રહે છે ? જં અમદાવાદ શહેરમાં રહું છું સં
 અમદાવાદ શહેર કેને વસાવ્યું ? જં અહમદશાહ પાદ-
 શાહિ આ શહેર વસાવ્યું છે તેના નામ ઉપરથી અમદાવાદ
 પડ્યું છે. સં અમદાવાદ શહેરનો કોટ કોણ પાડી નાખતું
 હતું ? જં માણેકનાથ બાવો કોટ પાડી નાંખતા હતા.
 સં આપણા શહેરમાં નદીઓ કેટલી છે તેનું નામ કહો ?
 જં એક, ને તેનું નામ સાબરમતી. સં અમદાવાદ શહે-
 રમાં બાગ કેટલા છે ? જં પાંચ બાગ છે. સં રીચીરોડ
 શા ઉપરથી પડ્યો હશે ? જં રીચી નામના કલેક્ટર સા-
 હેબના વખતમાં બંધાયો માટે તેનું નામ રીચીરોડ પડ્યું
 છે. સં રીડરોડ શા ઉપરથી પડ્યો હશે ? જં રીડ નામ-
 ના કલેક્ટર સાહેબના વખતમાં બંધાયો માટે તેનું નામ
 રીડરોડ પડ્યું છે. સં મોટામાં મોટી પોળ કઈ હશે ?
 જં માંડવીની પોળ. સં શહેરમાં મોટામાં મોટો કિલ્લો
 કયો ? જં ભદ્રનો કિલ્લો. સં શ્રાવકોનું મોટામાં મોટું
 દેવળ કયું છે ? જં હડીસીંગની વાડી. સં મુસલમાનોની
 મોટામાં મોટી મોટી મસીદ કઈ છે ? જં જુમામસીદ.
 સં પૂર્વ તરફના દરવાજા બોલો ? જં કાળુપુર, પ્રેમ, પાં-
 ચકુવા, સારંગપુર. સં ત્રણ દ્વારના કેટલા દરવાજા છે ?
 જં બે. સં કયા કયા બે દરવાજા ? જં પાંચકુવા, દિલ્હી.
 સં ગોસ્વામીનું મંદિર કઈ પોળમાં આવ્યું ? જં ડોસીવા-
 ડાની પોળમાં. સં માણેકચોકમાં શું શું જોવાલાયક છે ?

જાન બાદશાહનો હજીરો, રાણીનો હજીરો, શર બજાર, બહુચરાજીનું મંદિર, માણિકનાથનું મંદિર, શાકમારકીટ. સં શહેરમાં મોટામાં મોટો રસ્તો કયો છે ? જાન રીચી-રોડનો. સં રીચીરોડપર મોટામાં મોટી બેંક કઈ આવી છે ? જાન ધી સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા લીમીટેડ. સં શહેરના મુખ્ય ભાગો બોલો ? જાન ખાડીઆ, સારંગપુર, કાળુપુર, રાયપુર, આરોડિઆ, જમાલપુર, રાયખડ, ભદ્ર, ખાનપુર, શાહપુર, ઇડરીઆ, દરિયાપુર, પાનકોર, ઝવેરીવાહ. ખાસ બજાર, માણિકચોક, કારંજ. સં રાયપુરમાં કયા કયા મંદિરો આવેલા છે ? જાન શ્રી દ્વારકા નાથજીનું, મોરલીધરનું, રાધાવલ્લભનું, છળીલા હનુમાનનું, બીજા નાના મંદિરો ઘણા છે. સં સારંગપુરમાં મોટામાં મોટું મંદિર કયું છે ? જાન રણછોડજીનું. સંઅસાડ સુદ ૨ ના રોજ રથ કયાંથી નીકળે છે ? જાન જગન્નાથજીના મંદિરમાંથી. સં જગન્નાથજીનું મંદિર કયાં આવ્યું ? જાન જમાલપુર દરવાજા બહાર. સં શહેરમાં ઉંચી જમીન કઈ છે ? જાન ખાડીઆ, કાળુપુર, ને રાયપુરની. સં નીચી જમીન કઈ છે ? જાન જમાલપુર, રાયખડની છે. સં શહેરની વસ્તી કેટલી છે ? જાન બે લાખ સીતેર હજાર નવસોને ચોસઠ માણસની છે. કાળુપુર દરવાજા બહાર શું આવેલું છે ? જાન સાકરબજાર, દાણાબજાર, કપાસીઆ બજાર, ઝેરંડા બજાર, ઘીબજાર, પરચુરણ બજારો. સં શહેરમાં મોટામાં મોટો હોલ કયો છે ? જાન પ્રેમાભાઈ હોલ છે. સં શહેરમાં મોટામાં મોટી હવેલી કઈ છે ? જાન ગાયકવાડની હવેલી છે. સં કાંકરીઉં તલાવ કયા દરવાજા બહાર આવ્યું ? જાન રાયપુર દરવાજા

બહાર આંચું છે. સં મોટામાં મોટો બાગ કયો છે ? જં
 વિક્ટોરીયા ગાર્ડન છે. સં રીચીરોડપર કયો પુલ આંચો
 છે ? જં ફર્નાન્ડીઝ બ્રીજ આંચો છે. સં ફર્નાન્ડીઝ બ્રીજ
 શા નામ પરથી પડ્યો હશે ? જં ફર્નાન્ડીઝ નામના મેજ-
 સ્ટ્રેટના નામ ઉપરથી. સં ભદ્રકાલી માતાના સામે એક
 બાવલું છે તે કોનું છે ? જં ફિલિપોટસ સાહેબનું બાવલું છે.
 સં ફિલિપોટસ સાહેબ કોણ હતા ? જં ડિસ્ટ્રિક્ટ જડજ
 સાહેબ હતા. સં ધનાસુતારની પોળમાં કયું મંદિર છે ?
 જં અંબાજી માતાનું મંદિર છે. સં જુની કારીગરીમાં
 કયું મંદિર પ્રખ્યાત છે ? જં સ્વામીનારાયણનું મંદિર.
 સં શ્રી મહા પ્રભુજીની બેઠક કયાં આગળ આવેલી છે ?
 જં અસારવામાં. સં શહેરના મધ્ય ભાગમાં કોની વસ્તી
 છે ? જં નાગર, ક્ષત્રિ, બ્રાહ્મણ વગેરે ઉંચ હિંદુ વર્ણની
 છે. સં એલીસબ્રીજ શા નામ પરથી પડ્યો હશે ? જં
 એલીસ નામના કમીશનરના નામ ઉપરથી. સં ગુજરાત
 કોલેજ કયાં આગળ આવી ? જં એલીસબ્રીજ સ્ટેશન
 પાસે. સં દક્ષિણ દશકોઈના રેલ્વે સ્ટેશનો બોલો ? જં
 વટવા ને બારેજડી. સં ઉત્તર દશકોઈના રેલ્વે સ્ટેશનો
 બોલો ? જં અમદાવાદ, એલીસબ્રીજ, સાબરમતી, આંબ-
 લીરોડ, ખોરજ, અસારવા, નરોડા, વલાદ, સરખેજ, મોરૈયા.
 સં અડાલજમાં શું જોવા જેવું છે ? જં વાવ જોવા જેવી
 છે. સં સરખેજમાં શું જોવા જેવું છે ? જં રોજા જોવા
 લાયક છે. સં હિરાપુર અને કાસીદ્રામાં શું વખણાય છે ?
 જં ગોળ વખણાય છે. સં લાંલામાં શેનું ધામ છે ? જં
 બળીઆ કાકાનું ધામ છે. સં ભુવાલડીમાં શું થાય છે ?

જાન ગળી અને કરિઆતુ થાય છે. સં તાલુકાના ઉપરીને શું કહે છે ? જાન મામલતદાર કહે છે.

અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીની પ્રાથમિક શાળાઓ.

ખાડીઆ શાળા નં. ૧ પાંચકુવા ચાર રસ્તા પાસે. ખાડીઆ શાળા નં. ૨ ખાડીઆ બ્રહ્મક્ષત્રીની વાડીમાં દેસાઈની પોળ સામે. ખાડીઆ શાળા નં. ૩ સાંકડીશેરી લાખા પટેલની પોળના મોઢે. ખાડીઆ શાળા નં. ૪ રાયપુર આકાશેઠના કુવાની પોળના ચોકઠામાં. ખાડીઆ શાળા નં. ૫ ઘાંચીની પોળ સામે. ખાડીઆ શાળા નં. ૭ રાયપુર ભાઈ શંકર લાયબ્રેરી પાસે. ખાડીઆ શાળા નં. ૮ રાયપુર દરવાજા પાસે મોરલીઘરના મંદીરમાં. ખાડીઆ શાળા નં. ૯ રાયપુર દરવાજા બહાર આપારાવ લાયબ્રેરીના મેડા ઉપર. ખાડીઆ શાળા નં. ૧૦ લાખીઆની પોળે. ખાડીઆ કન્યાશાળા નં. ૧ ખાડીઆ ગોલવડ. ખાડીઆ કન્યાશાળા નં. ૨ સાંકડીશેરી શામળજી થાવરની પોળમાં. ખાડીઆ કન્યાશાળા નં. ૩ ઢાળની પોળમાં બાલાજીના મંદિરમાં. ખાડીઆ રાત્રીશાળા નં. ૪ રાયપુર દરવાજા બહાર આપારાવ લાયબ્રેરીના મેડા ઉપર. જમાલપુર શાળા નં. ૧ માંડવીની પોળમાં કંસારા પોળમાં જમાલપુર શાળા નં. ૩ માંડવીની પોળમાં હરકીશનદાસ શેઠની પોળમાં. જમાલપુર શાળા નં. ૨ ઓલીફન્ટ-રોડ ખામાસા ગેટ પાસે. જમાલપુર શાળા નં. ૪ જમાલપુર સીદી સામલની હવેલી. જમાલપુર શાળા નં. ૫ જમાલપુર પાંચપીપળી પોલીસ ચોકી પાસે. જમાલપુર શાળા નં. ૬

ભદ્રમાં શ્રીમાવલંકરના મકાનમાં. જમાલપુર શાળા નં. ૭
 જમાલપુર દરવાજા બહાર પંખીંગ સ્ટેશન પાસે. જમાલપુર
 કન્યાશાળા નં. ૧ માંડવીની પોળમાં પડી પોળ. જમાલપુર
 કન્યાશાળા નં. ૨ જમાલપુર પાંચપીંપળી પોલીસથાણી પાસે,
 જમાલપુર કન્યાશાળા નં. ૩ જમાલપુર કાછીઆ શેરી, જ-
 માલપુર કન્યાશાળા નં. ૪ જમાલપુર નવી ચાલી પાસે,
 જમાલપુર ઉર્દુ શાળા નં. ૧ જમાલપુર ચકલામાં, જમા-
 લપુર ઉર્દુ શાળા નં. ૨ જમાલપુર પાંચપીંપળી, જમાલપુર
 ઉર્દુ શાળા નં. ૩ આરોડીઆ સૈયદવાડ, જમાલપુર ઉર્દુ
 કન્યાશાળા નં. ૧ જમાલપુર કાચની મસીદ, જમાલપુર
 ઉર્દુ કન્યાશાળા નં. ૨ જમાલપુર નવી ચાલ પાસે, જમા-
 લપુર ઉર્દુ રાત્રીશાળા પાંચપીંપળી જમાલપુર ઉર્દુ શાળા
 નં. ૨ ના મકાનમાં. કાળુપુર શાળા નં. ૧ કાળુપુર ટંકશા-
 ળની પોળ, કાળુપુર શાળા નં. ૨ કાળુપુર ધનાસુતારની પોળ
 પાસે, કાળુપુર શાળા નં. ૩ કાળુપુર સાગડીઆ પોળ, કાળુ-
 પુર શાળા નં. ૪ સાકરબજાર, કાળુપુર શાળા નં. ૫ દાદા-
 સાહેબની પોળમાં વાડીમાં, કાળુપુર શાળા નં. ૬ સ્વામી-
 નારાયણના મંદીર પાસે બકરીપોળ આગળ કાળુપુર શાળા,
 નં. ૭ ઘીકાંટારોડ ઉપર, કાળુપુર શાળા નં. ૮ પીરમશાના
 રોજ પાસે ગોલવાડ, કાળુપુર શાળા નં. ૯ ત્રણ દરવાજાની
 પાસે, કાળુપુર કન્યાશાળા નં. ૧ કાળુપુર બંડેરી પોળમાં,
 કાળુપુર કન્યાશાળા નં. ૨ હાબપટેલની પોળમાં, કાળુપુર
 કન્યાશાળા નં. ૩ પંચલઘની પોળ પાસે, કાળુપુર કન્યા-
 શાળા નં. ૪ કાળુપુર ધનાસુતારની પોળમાં, કાળુપુર ઉર્દુ-
 શાળા નં. ૧ પાંચકુવા દરવાજા પાસે નવી મોલત, કાળુપુર

ઉર્દુશાળા નં. ૨ કાળુપુર ચકલામાં હાજીએહમદની પોળ,
 કાળુપુર ઉર્દુશાળા નં. ૩ પાનકોર નાકા ચુડીઓળમાં, કાળુ.
 પુર ઉર્દુશાળા નં. ૪ કાળુપુર પાંચપટ્ટીમાં, કાળુપુર ઉર્દુ
 કન્યાશાળા નં. ૧ કાળુપુર સોદાગરની પોળ, કાળુપુર ઉર્દુ
 કન્યાશાળા નં. ૨ કાળુપુર પાંચપટ્ટી કરોડાની પોળમાં, કા-
 લુપુર રાત્રીશાળા ત્રણ દરવાજા પાસે, કાળુપુર શાળા નં. ૬
 ના મકાનમાં. શાહપુર શાળા નં. ૧ શાહપુર ખજુરીની
 પોળ સામે લશ્કરીના મકાનમાં, શાહપુર શાળા નં. ૨ શાહ-
 પુર ચુનારાના ખાંચે, શાહપુર શાળા નં. ૩ ઘીકાંટા રોડ
 ઉપર ઢેડ મંદિર, શાહપુર શાળા નં. ૪ શાહપુર રંગીલા
 પોળ પાસે, શાહપુર શાળા નં. ૫ શાહપુર કાજીસાહેબની
 મસ્જીદ પાસે, શાહપુર કન્યાશાળા નં. ૧ શાહપુર જીવજી
 કમળસીની પોળ બહાર, શાહપુર કન્યાશાળા નં. ૨ શાહપુર
 મંગળપારેખને ખાંચે, શાહપુર કન્યાશાળા નં. ૩ મીરજાપુર
 રોડ ઉપર શાહપુર ઉર્દુ શાળા નં. ૧ શાહપુર મંગળપારે-
 ખના ખાંચા પાસે, શાહપુર ઉર્દુ શાળા નં. ૨ મીરજાપુર
 રોડ ઉપર, શાહપુર ઉર્દુ કન્યાશાળા નં. ૧ શાહપુર વન-
 માળીવાંકાની પોળ, શાહપુર રાત્રીશાળા શાહપુર ઉર્દુ શાળા
 નં. ૨ ના મકાનમાં, ખાનપુર ઉર્દુ કન્યાશાળા ખાનપુર
 સૈયદવાડો. દરિયાપુર શાળા નં. ૧ જોર્ડન રોડ ઉપર, દરિ-
 યાપુર શાળા નં. ૨ લુણસાવાડ ધંતુરા પોળ પાસે. દરિયાપુર
 શાળા નં. ૩ દરિયાપુર ચકલામાં, દરિયાપર શાળા નં. ૪
 દિલ્હી દરવાજા ઉપર, દરિયાપુર કન્યાશાળા નં. ૧ કડવા
 પોળ, દરિયાપુર કન્યાશાળા નં. ૨ જોર્ડન રોડ ઉપર દરિ-
 યાપુર ઉર્દુ શાળા પ્રેમદરવાજાની પાસે, દરિયાપુર ઉર્દુ

કન્યાશાળા નં. ૧ દીલ્હી ચકલા ગેટ પાસે, દરિયાપુર ઉર્દૂ
 કન્યાશાળા નં. ૨ પ્રેમ દરવાજા આગળ. માદલપુર શાળા
 માદલપુર. પ્રેમદરવાજા શાળા પ્રેમદરવાજા બહાર. અસારવા
 અસારવા આચાર્યજીની બેઠક સામે, અસારવા કન્યાશાળા
 અસારવા ગામમાં, સરસપુર શાળા નં. ૧ સરસપુરમાં સરસ-
 પુર શાળા નં. ૨ સરસપુર ચકલામાં, સરસપુર કન્યાશાળા
 નં. ૧ સરસપુર ચકલામાં, સરસપુર કન્યાશાળા નં. ૨ સર-
 સપુર કન્યાશાળા નં. ૨ સરસપુરમાં વાસણશેરી, સરસપુર
 રાત્રીશાળા સરસપુર શાળા નં. ૧ ના મકાનમાં. ગોમતીપુર
 શાળા નં. ૧ ગોમતીપુર, ગોમતીપુર શાળા નં. ૨ ગોમતી-
 પુર, ગોમતીપુર કન્યાશાળા ગોમતીપુર, ગોમતીપુર રાત્રી-
 શાળા ગોમતીપુર શાળા નં. ૧ ના મકાનમાં, રાજપુર ઉર્દૂ
 શાળા રાજપુર, રાજપુરશાળા રાજપુર, પોલીસ હેડક્વાર્ટર
 શાળા પોલીસ લાઇન્સ દીલ્હી દરવાજા બહાર રેલવેના
 ઝાંપા પાસે.

વર્નાક્યુલર હાઈસ્કુલ નં. ૧ દાણાપીઠા પાસે નવા
 મકાનમાં, નં. ૨ દરિયાપુર ઇબગરવાડો, નં. ૩ કાળુપુર
 ટંકશાળની પોળમાં. નં. ૪ ઉર્દૂ.

ગ્રાન્ટેડ એઈડશાળાઓ—વનિતા વિશ્રામશાળા,
 ખાડીઆ જોઠાભાઈની પોળ સામે. માધવપુરા ગામડીશાળા
 માધવપુરા, રા. રા. રણછોડભાઈ કન્યાશાળા ખાડીઆ દસાઈ-
 ની પોળ, રા. બા. મંગનભાઈ કન્યાશાળા રાયપુર આકાશેઠ
 કુવાની પોળ પાસે, શેઠાણી હરકુંવરભાઈ કન્યાશાળા કાળુપુર

ટંકશાળ. તરગાળા લોજકશાળા તરગાળા વાડામાં માતા આગળ. એસ. એ. મીશન કન્યાશાળા શાહીબાગના રસ્તે. આઈ. પી. મીશન છોકરાની શાળા નં. ૧ કાળુપુર લોઈવાડાની પોળ પાસે, નં. ૨ જમાલપુર, નં. ૪ ઘીકાંટા મગનલાઈની વાડી સામે. આઈ. પી. મીશન કન્યાશાળા નં. ૧ કાળુપુર લોઈવાડાની પોળ પાસે, નં. ૨ માંડવીની પોળ, નં. ૩ કાળુપુર લોઈવાડાની નં. ૪ દીલ્હી ચકલા પોલીસ ચોકી પાસે. નં. ૫ શાહપુર ચુનારાના ખાંચા પાસે, નં. ૬ ઢાલગરવાડા. રાયપુર ડીપ્રેસ્ટ કલાસ શાળા રાયપુર દરવાજા બહાર. દીવાળીબાઈ કન્યાશાળા રાયપુર મહાલક્ષ્મીની પોળ સામે. સમસ્ત ગુજરાત પૈસાફંડની રાત્રીશાળા લુણાવાડા પાસે, દરીયાપુર નં. ૧ ના મકાનમાં. એમ. ઇ મીશન કાંકરીઆશાળા, કાંકરીઆ રેલવે સ્ટેશનની પાછળ.

મજુરશાળા—બધી મળીને ૨૯ છે તેમાં ૧૪ દિવસની અને ૫૬ રાત્રીની છે.

અંગ્રેજી શાળાઓ—આર. સી. (રણછોડલાલ છોટાલાલ) હાઈસ્કુલ છે. અને અંગ્રેજી પહેલા ત્રણ ધોરણ સુધી શિખવનારી એક મિડલ સ્કુલ છે.

ખાનગી—પ્રોપ્રાયટરિ, ટ્યુટોરિયલ, સીટી, મોડેલ, જે. એલ, મિશન હાઈસ્કુલ, ન્યુ હાઈસ્કુલ તેમાં અંગ્રેજી સાત ધોરણ સુધી શિખવાય છે.

કોલેજો—અંગ્રેજી ઉચી કેળવણી આપવા માટે ગુજરાત કોલેજ છે.

ગુજરાતમાં પુરૂષ શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટે પ્રેમચંદ રાયચંદ મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ અને ઉર્દુ ટ્રેનિંગ સ્કુલ છે.

સંસ્કૃત અને જ્યોતિષ શાળાઓ—શ્રીનગર અમદાવાદ સંસ્કૃત પાઠશાળા, ભાઈશંકરની, બહેચરદાસ, અને સ્વામીનારાયણની સંસ્કૃત પાઠશાળાઓ; અને જોશી ઉત્તમરામ દલસુખરામ, ગિરજશંકર હરિશંકરની જ્યોતિષ પાઠશાળાઓ છે.

બહેરાં સુગાંની શાળા—એલીસબ્રીજ ખરફના કારખાનાની પાસે નવા મકાનમાં.

વ્યાયામ શાળા—ગુજરાત વ્યાયામ મંડળ હસ્તક ચાલતા દસેક અખાડા છે. તેમાં સારંગપુરનો અખાડો જોવા લાયક છે.

છાત્રાલયો—સત્યાગ્રહાશ્રમ, વૈશ્ય સભા, જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક ઓર્ડિંગ, દિગંબર જૈન ઓર્ડિંગ, સરખેજ રોડપર કડવા પાટીદાર ઓર્ડિંગ છે. લેઉઆ પાટીદાર, ઔદિચ્ય, ખડાયતા, સાઠોદરા, શ્રીમાળીની એ ઓર્ડિંગો, માધવલાલ હોસ્ટેલ છે.

દવાખાનાં—મ્યુનિસિપાલેટી તરફથી નવ દવાખાના ચાલે છે, તથા બીજા ઉદાર શેઠીઆઓ તરફથી ધર્માદા દવાખાના ખોલવામાં આવેલા છે, જ્યાં પ્રી વગર દવા અને ડોક્ટરની સલાહ મળે છે. સ્ત્રીઓ માટે વિક્ટોરિઆ જીબિલિ, રેવાબાઈ સુવાવડ ખાતું, તથા અચાભાઈ વૈરાગી તરફથી તથા શેઠ મંગળદાસ ગીરધરદાસ તથા ચિનાઈવાળા તરફથી એલીસબ્રીજમાં સુવાવડખાતા કાઢવામાં આવેલા છે. ખાનગી દવાખાના પણ પુષ્કળ છે તેમાં કાનુગા ડોક્ટર તથા પાન્ડુરાવ મોતીલાલ નાની ઉમરના ચાલાક ને હોંશિયાર છે તેમના દવાખાના રીચીરોડ પર આવેલા છે.

અનાથાશ્રમો—મહીપતરામનું, બેરાનેટ ચીનુભાઈનું, કાગડાપીઠનું.

નવા જોવા લાયક સ્થળો—કારંજના બાગમાં સ્વ. સર ચીનુભાઈનું આરસનું બાવલુ મુઠવામાં આવશે. ભદ્રની પોસ્ટ ઓફિસવાળા મકાનમાં કળા કૌશલ્ય અને હુન્નર ઉદ્યોગનું સંગ્રહસ્થાન. ત્રણ દરવાજાની સામે સ્વ. રણછોડલાલ છોટાલાલના નામનો એક સુંદર કુંવારો, એલીસપ્રીજની સામે મહુર્મ હિંમતલાલ ધીરજરામના નામનો કુંવારો.

❧ દસકોઈ તાલુકાની ભૂગોળ. ❧

અમદાવાદ શહેર દસકોઈમાં છે, આ તાલુકાની હદ શહેરની આસપાસ દશકોશ-દશ ગાઉ ફરતી આવેલી હોવાથી દશકોશી અથવા દશકોઈ કહેવાય છે.

દસકોઈ તાલુકાની ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઈ ૨૯ માઈલ અને પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઈ ૨૧ માઈલ છે. આ તાલુકાની રાજ્યવ્યવસ્થા માટે ઉત્તર દસકોઈ અને દક્ષિણ દસકોઈ એવા બે ભાગ પાડેલા છે. તેમાં ઉત્તર દસકોઈનું ક્ષેત્રફળ ૧૯૨ ચો. માઈલ અને વસ્તી ૩,૫૦,૨૭૫ માણસની; તેમાં અમદાવાદ શહેર ૧ અને ૮૫ ગામો છે. અને દક્ષિણ દસકોઈનું ક્ષેત્રફળ ૨૧૫, ચો. મા. ૬૯ ગામ, અને વસ્તી ૬૩,૬૯૯ માણસની છે. બન્ને ભાગોની વસ્તી ૪,૧૩,૯૭૪ છે, તેમાં ૨,૭૦;૬૧૪ માણસની વસ્તી તો અમદાવાદ શહેરની છે.

સીમા—ઉત્તરે ગાયકવાડનો કુદી પ્રાંત, દક્ષિણે ખેડા જિલ્લો અને ધોળકા તાલુકાનો કેટલોક ભાગ, પશ્ચિમે સાણંદ તાલુકો અને પૂર્વે ગાયકવાડી મુલક છે.

નદીઓ—સાબરમતી, ખારી અને મેશ્વો.

સાબરમતી—(૨૦૦ માઇલ)—એ અંખાજીના પવિત્ર ધામથી થોડે દૂર આરાવલી પહાડમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતમાં પડે છે.

ખારી—(૧૦૫ માઇલ)—એ પ્રાંતીજ તાલુકાની ઉત્તરેથી નીકળી સાબરમતીને મળે છે.

મેશ્વો—મહીકાંઠા નજીકના ડુંગરમાંથી નીકળી ખેડા જિલ્લામાં વાત્રકને મળે છે.

તળાવો—કાંકરીઉં, ચાંડોળા, વસાપટેંક, મલેક સાબાન, દેડકી, શુશકર.

ઉત્તર દસક્રોઈ તાલુકો.

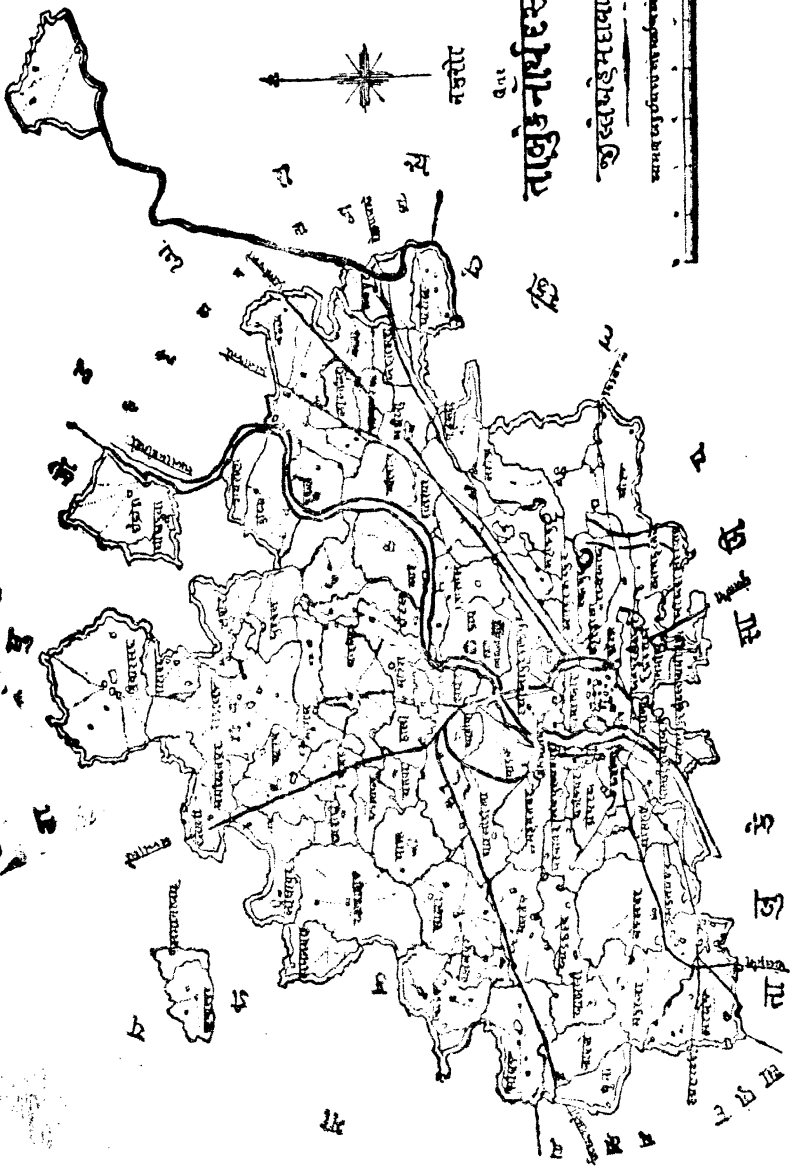
વસ્તી—૩,૫૦,૨૭૫ માણસની છે. તેમાં અમદાવાદ શહેર આવેલું છે.

નદીઓ—સાબરમતી, અને ખારી.

રેલવે સ્ટેશનો—અમદાવાદ, સાબરમતી, ખોરજ ખોડીઆર; એલીસપ્રીજ, સરખેજ, મોરૈયા, આમલીરોડ; અસારવા, નરોડા, મેદરા.

મુખ્ય ગામો—નરોડા, અડાલજ, ઉવારસદ, સરખેજ, કોચરખ, અચીએર, ગોમતીપુર, નિકોલ, ચાંદખેડા; સૈજપુર, વળાદ, રાયપુર, કોબા, વાડજ, ઓગણજ, વગેરે.

— ० — ० —

तालुके नारायणहल्ली

व. १८

शुद्धी मेडुमदायार

आमल लुगुनरप नर लुगुनरप नर लुगुनरप

જાણવાલાયક સ્થળો.

નરોડા—ત્યાં વૈષ્ણવી ‘ મહાપ્રભુજીની ખેઠક. ’
જૈનદહેરૂં, અને ગા માઈલ છેટે ધનુષધારી માતાનું
સ્થાન છે. અપાડી પુનમે માતાનો મેળો ભરાય છે. ગામમાં
પત્થરની વાવ જોવા લાયક છે.

અડાલજ—એ ખોડીઆર રેશનેથી બે માઈલ છેટે
છે, ત્યાં મોટી સુંદર પત્થરની જીની વાવ જોવા લાયક છે.

અચીએર—અહીંઆં ભાવસારોની વસ્તી છે. તેઓનું
રંગાટી કામ, સાલ્લા, ગોદડાનાં ખોળીઆં વગેરે સાંચે થાય
છે અને વખણાય છે.

ગોમતીપુર—નરસિંહજીનું મંદિર છે, કારતક શુદ્ધ
૧ ને દહાડે મેળો ભરાય છે. દક્ષિણ તરફ હાલતા તોડાંની
મસીદ છે.

કુહા—અહીં શંકરભાઈની હવેલી જોવાલાયક છે.

કોચરબ—આહ, ડુંગળી, મેથી, ખટાટા પાકે છે.
ત્યાં ઘોડીકુવાનો ખાગ છે, તેમાં સુંદર કુલો થાય છે.

સરખેજ—સુંદર રોજો જોવાલાયક છે.

ઈનામી ગામો—ઓગણજ-૨૦ ખં રણછોડલાલ
છોટાલાલનું. નિકોલ-૨૦ ખં ભોળાનાથ સારાભાઈનું.
વાસણા-શાહઆલમવાળા સૈયદ મુસામીઆંનું વેજલપુર-
ગોસ્વામી મહારાજનું છે.

પેદાશ—મુખ્ય પાક આ તાલુકામાં ખાજરી, જીવાર,
કઠોળ, ડાંગર એ ધાન્ય, શાકભાજી, અને શેરડીનો છે.

દક્ષિણ દસકોઈ તાલુકો.

ક્ષેત્રફળ અને વસ્તી—૨૧૫૭ ચો. માઈલ (૧૩૮૬૮૫ એકર) છે. તેમાં ૬૯ ગામો અને વસ્તી ૬૩.૬૯૯ છે.

નદીઓ—સાબરમતી, મેશ્વો અને ખારી છે.

રેલવે સ્ટેશનો—વટવા અને ખારેજડી છે.

મુખ્ય ગામો—વટવા, અને ખારેજ, જોતલપુર, અસલાલી, હીરાપુર અને કાસીદ્રા, ગીરમથા, કુણુલા, લાંભા, ભુવાલડી, આ સિવાય છોટામહેમદાવાદ, વહેલાલ, વીસલપુર, ગામડી, મીરાત્રી, વાંચ, હાથીજળ, પાલડી, રામોલ, ધામતવાન, મહીજડા, નાદેજ, ઓડ, વસાઈ, વગેરે ગામો છે.

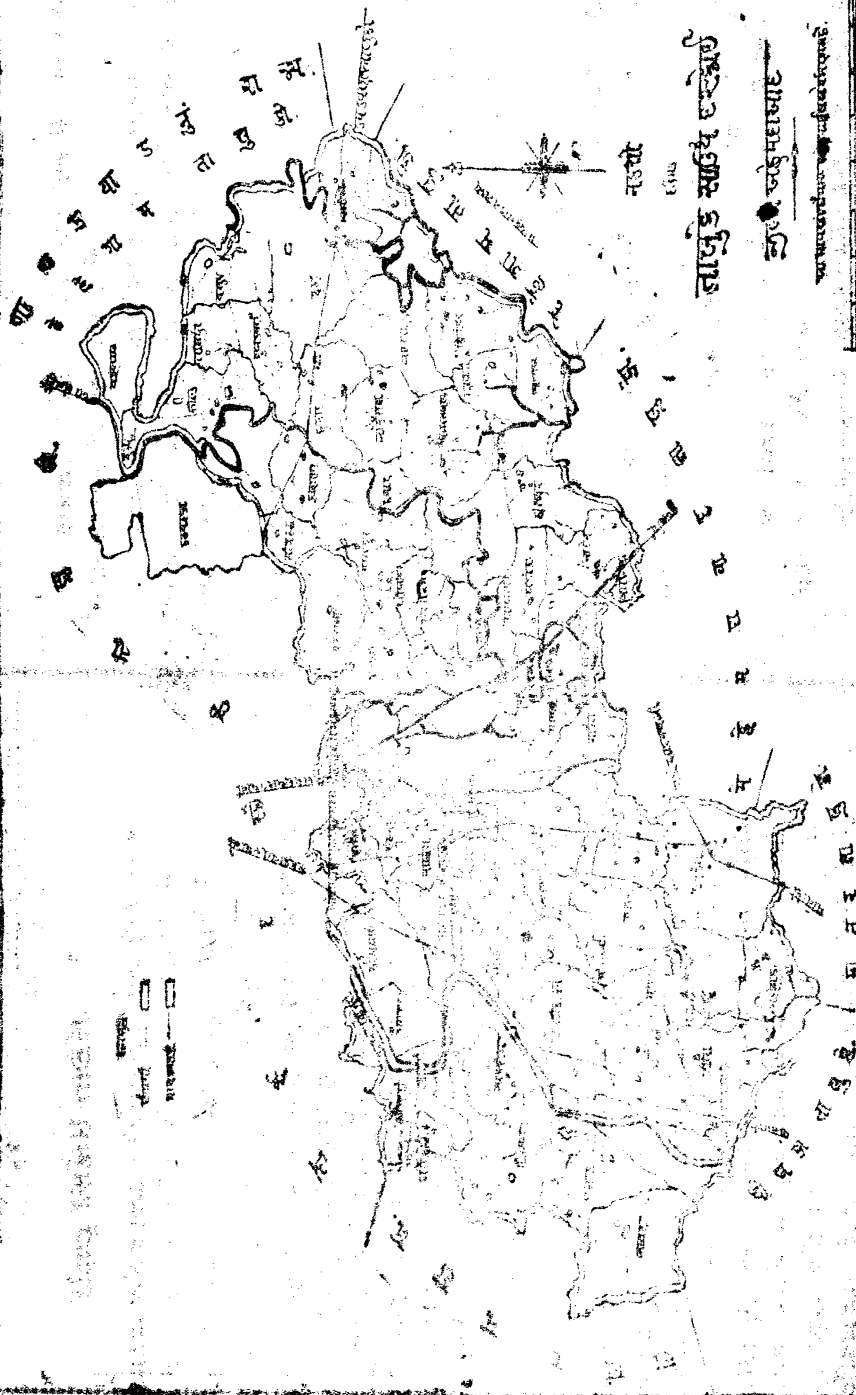
જાણવાલાયક સ્થળો.

વટવા—રોજો અને મસીદ જોવા જેવી છે. અહીંની કેરીઓ વખણાય છે. રાધાવલ્લીઓનું મંદિર છે.

જોતલપુર—અહીં સ્વામિનારાયણનું મંદિર અને તળાવ જોવા લાયક છે. ત્યાં અષાડ સુદ ૧૧ એ સામૈયો-મેળો ભરાય છે. અહીં જુનો પડી ગએલો કિલ્લો છે.

હીરાપુર અને કાસીદ્રા—એ બે ગામોમાં શેરડી પકવી ગોળ બનાવે છે. ગુજરાતમાં ઉંચી જાતનો માટલી-ઓ ગોળ અહીં બને છે.

ગીરમથા—એની પાસે પીરાણાનો રોજો છે તે જોવાલાયક છે.

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਰ. ਐਸ. ਆਰ.

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਰ. ਐਸ. ਆਰ.

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਰ. ਐਸ. ਆਰ.

કણુભા—અહીં ગળીનો પાક થાય છે. ત્યાં સ્વામિ-
નારાયણ અને રામજી મંદિરો છે.

લાંભા—અહીં બળીઆકાકાનું સ્થાનક ગામથી
અડધા ગાઉ છેટે છે. ત્યાં અમદાવાદ અને આસપાસમાંથી
લોકો બાધા મુકવા આવે છે.

ભુવાલડી—ગળી, કરિઆતું અને વરિઆળી વગેરે
પાકે છે.

બારેજ—ત્યાં ડાંગર સારી થાય છે, કમોદ ડાંગર
વખણાય છે.

ઈનામીગામો—ઈશનપુર-શાહઆલમવાળા સૈયદ
સાહેબનું છે, ત્યાં નવરાત્રિમાં માંડવી નીકળે છે,
સૈજપુર—કુંજડ-પાદશાહી દિવાનનાં છે. નારોલી મા-
વલંકરનું, વાંચ-કાજી સાહેબનું, વસ્ત્રાલ-મુનસી સાહે-
બનું છે, વટવા-સૈયદ સાહેબનું છે.

પેદાશ—આ તાલુકામાં મુખ્ય પાક ડાંગરનો છે,
અને તે બધા ગુજરાતમાં વખણાય છે, આ સિવાય શેરડી,
વરિઆળી, ગળી, કરિઆતું, બાજરી, જુવાર, કઠોળ વગેરે
ધાન્ય નીપજે છે.

અમદાવાદ જિલ્લો.

આ જિલ્લો ગુજરાતમાં સૌથી મોટો અને ઉત્તરે આ-
વેલો છે. એક જથે નથી.

સીમા—ઉત્તરે ગાયકવાડનો કુડી પ્રાંત અને મહી-
કાંઠા એજન્સિ, પશ્ચિમે કચ્છનું રણ અને કાઠિઆવાડનો

ઝાલાવાડ પ્રાંત; દક્ષિણે ભાવનગર રાજ્ય, અને પૂર્વે ખંભાતનો અખાત, ખંભાત સંસ્થાન અને ખેડા જિલ્લો છે.

ક્ષેત્રફળ—૩૮૨૪ ચો. માઇલ, અને વસ્તી ૮,૯૦,૯૧૧ માણસની છે. વસ્તીનું પ્રમાણ ચો. માઇલે ૨૩૩ માણસનું આવે છે. જિલ્લામાં કરળા અને વસ્તીવાળાં ૮૭૪ ગામો છે.

મુખ્ય નદીઓ—(૭) સૌથી અગત્યની સાબર-મતી, વાત્રક, ખારી, માઝુમ, ભાદર અને લોગાવો એ સાત છે.

તાલુકા—ઉત્તર દસકોઈ, દક્ષિણ દસકોઈ, પ્રાંતીજ, વીર-મગામ, ઘોળકા, ધંધુકા. પેટામહાલ સાણુંદ, મોડાસા, ઘોઘા.

ટીપ—ખીજ ધોરણના શિક્ષકોએ દર શનિવારે સવારમાં છોકરાઓને કરવા માટે લઈ જવા, ને અમદાવાદમાં જોવાલાયક સ્થળો, મંદિરો, મસીદો ઘણાં છે. તે શિક્ષકે એક પછી એક બતાવવાં, ને પછી તેની વાત કહેવી. જે મકાનોની વાત કરવામાં આવે તે બતાવવાં, તેની કાંઈ વાત કરવી, તેની ઓળખાણ આપવી; થોડાની વાત થાય તેની હરકત નહિ, પણ પોપટની પેઠે બધાનાં નામ બોલી જાય, અને બપોર એકેની ન હોય એતો શિક્ષકને સરમાવે તેવું કહેવાય. પોતાની નિશાળ પાસેના મકાનો, મંદિરો, દહેરા, રસ્તાઓ, પહેલા લેવા, પછી ખીજ બતાવવાં એ સારો રસ્તો છે. છોકરાને પણ કહેવું કે તમારી પોળમાં કયા કયા મકાનો, મંદિરો, નિશાળો, જોવા જેવાં છે.

જાહેર ખબર.

અમારે ત્યાંથી નવા ધોરણને અનુસરીને તમામ વિષયો સાથે તૈયાર કરેલી પહેલી સાતમા ધોરણ સુધીની નોટો નવિન પદ્ધતિ મુજબ તૃથાર કરવામાં આવેલી છે લાલશંકર તથા લાકડાવાળા તથા ગોખલે ગણિતનો ખુલાસો તૃથાર છે. કિન્ડરગાર્ટનની નવિન પદ્ધતિ સાથેનો દેશી હીસાબ ભા. ૧ લો મુખગણિત સાથે પ્રાથમીક ધોરણને માટે કોરી પ્રેષંગ ખુક તથા ચીત્રેલી પ્રેષંગ ખુકો નવાં ધોરણ મુજબ શિક્ષણને લગતાં કિન્ડરગાર્ટનનાં સાહિત્યો વગેરે તથા ગુજરાતી અને ઇંગ્લેશ સ્કુલોમાં આવતાં અને ઇનામ લાયકીરી ના તમામ પુસ્તકો ઇંગ્લીશ ને ગુજરાતી ડીક્ષનેરીઓ પાઠમાળા તથા ન્યોગ્રાફી તથા રીડરો ગાઇડો નાની મોટી મુંદર નવા વરસની ફ્રેન્સી ડાયરીઓ અને રખર પેન્સીલ વીગેરે સ્ટેશનરી સામાન વીગેરે કીફાયત ભાવે મળશે વેપારીઓ તથા માસ્તરોને સારું કમીશન આપવામાં આવશે.

પત્રવ્યવહારકરવાનું ઠેકાણું.

જયંતીલાલ નારણલાલ.

ખુકસેકર એન્ડ પબલીશર,

રોચીરોડ—અમદાવાદ.

